

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

РИМ - ДІТРОЙТ - ЧІКАГО

Ч. 4 (111) 1979

В. ДЯДИНЮК

ВИДАННЯ
УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМ. СВ. КЛИМЕНТА ПАПИ

EDITIONES
UNIVERSITATIS CATHOLICAE UCRAINORUM
S. CLEMENTIS PAPAE

Ч. 4 (111)

1979

ДЗВОНИ
CAMPANAE - THE BELLS - LE CAMPANE
LES CLOCHES - DIE GLOCKEN

Тримісячник української християнської літературної творчости

видає

Філософічно-гуманістичний факультет УКУ

Редакцію веде проф. д-р Богдан Лончина

РИМ — ДІТРОИТ — ЧІКАГО
1979

Склад і друк „Ставропігії”, друкарні парафії св. Володимира і Ольги в Чикаго
„Stauropegion” Printing
2226 W. Chicago Ave Tel. 276-0774 Chicago, Ill. 60622

о. д-р Іван Ортинський, СДБ

А ГОСПОДЬ ПОБЛАГОСЛОВИВ ЙОВА

(У 40-річчя хіротонії Патріярха Йосифа)

Коли ми оглядаємося навколо нас, щоб збагнути наш час, виділити його основні процеси та визначити те, що становиться найважливішим його спрямуванням, — ми, розгублені, збиваємось з пуття, стаючи перед нелегким заплутаним питанням. У гучному гармидері, в метушливім колі, в жадібних хотіннях та пристрасних шуканнях нашого світу постає бо безліч явищ, течій, перетворень та подій. Усі вони напихаються та випихаються взаємно, кулачать та горлають, пред'являючи права встановитись вирішальним зумовленням сучасної історії та рвонутись до якогось ближче невизначеного майбутнього.

Без сумніву крізь ті нуртування людина добивається певних осягнень, які добавляють їй чести, приносять задоволення та безпосередню користь. Проте нинішнє вовтузіння в численних випадках не є справжнім поступом, а радше відхиленням від справжньої мети, від істинного призначення людини, від правдивого поступу. Віддаль між науково-технічним поступом та поступом самої людини виступає щораз то значніше, і чим більшою стає ота розбіжність, тим виразнішим являється занепад людини, в тим більшій небезпеці вона знаходиться, тим соромливіше її упокорення, тим огидніше її пониження.

Тому можна б сказати, що властивими признаками нашого часу стають духова порожнеча, моральна інерція й ідеологічна розгубленість. Обвита безнадійною безпросвітністю своїх днів, занурена в розбещеному розгулі своїх пристрастей, підточена наругою над правдою, людина сьогодні — на небезпечному та непевному шляху. Вона в кромішній тьмі, бо загасли в ній божественні вогні, бо потаїли в ній шляхетні пориви. Не видно на ній стигматів вічності, тільки татуовані знаки всяких людських суперечливих наук. Не диво, отже, що нинішній день стає „врем'ям лютим та плачу достойним”, бо він падає жертвою безбожного Вавилону, що зап'янів кров'ю замучених людей та напоїв вином своєї розпусти народи. Не чудно теж, що сьогоднішнє життя людини — це не справжнє життя, але тільки казка про справжнє життя, бо збентеженість, непевність та тривога підкрадаються у душу сторожко думаючої людини, ставлячи під знак запитання глузд її існування.

А все ж таки не той образ є дійсним висловом нашої епохи, її істотним представником. У дійсності найглибшим знаменням нашого часу та його істинною сутністю є боротьба. Не борікання, а справжня боротьба за великі ідеали до великої мети. Боротьба, щоб іти дійсно вперед, щоб підніматись все вище вгору, щоб здійснити наше найосновніше завдання. Проте, дарма що людина часто відхилюється від тієї важкої та докорінної настанови, боротьба не тільки сьогодні, але, хоч-не-хоч, якимось дивовижним жеребком, становилась завжди неодмінним законом, який супроводжує буття людини. Людина — це, в основному, боротьба, зусилля, труд, напруга.

Боротьба, яку веде людина, означає, що вона не є ще щасливою, що вона не є тим, чим хоче та повинна бути, що вона ще мусить досягнути те, ким має бути. Вона не є, але стає. Боротись — це силкуватись вийти з того стану, що приводить нам терпіння, та шукати тієї мети, де нам буде краще. Проте боротьба як зусилля подолати терпіння є подією, яка не збувається без муки, а навпаки, звичайно її вимагає. Найбільш вразливим та найбільш пронизливим виявом отого страждання стає перш за все непевність, підозра та сумнів, чи взагалі варто змагатися. Бо ж у переважних випадках наш труд полишається без успіху, наша дія не досягає цілі, наші стремління не доходять до мети. А, що більше, в основному, нам тяжко доглядіти остаточного глузду не тільки в боротьбі, яка завершується поразкою, але й віднайти докорінну суть навіть того, в чому добачаємо здобуток нашої перемоги.

Незрівнянним відображенням та промовистим змальовуванням драматичности такого положення людини становиться історія білійного Йова. Доля та боротьба Йова — це кінець-кінців і наше життя, у всіх його розмаїтих відмінках, у різnorodних барвах та відмінних напругах. Життя кожного з нас. Але, подібно, й життя поодиноких народів. Зазираючи в минуле та глядячи на теперішнє, ми зустрінемо не один народ, якого доля уподібнюється в багатьох судбі Йова. Та, мабуть, історія жодного з них не віддзеркалює так зблизька досвіди й переживання, суперечливості й протиріччя, страждання й боріння праведного Йова, як саме доля українського народу. Український народ — це народ-Йов. Дарма що інші про це не знають, або не хочуть знати; та для нас це настояща очевидність.

В існування українського народу, перед яким замиготіла зоря слави, усміхнулось сонце свободи та заіграв блиск величі й сили, продирається крізь щілини усіх часів нещастя, невдача, відкровлення, пониження. З усіх сторін падають на нього громи грізних

гроз. Кожне очікування та кожний порив боротьби заводять у все більшу круту стежку, заслонюючи обрії надій. Як Йов проходить він ступенно кризь усі можливі випробування. Все більш проникливі терпіння чергуються з абсурдною логікою непонятної непримирності. І коли приходить йому випивати горіч печалі до самого дна та коли відкривається перед ним безодня безвихідності, він, придушений каменем безнадійності, знаходиться на окраю буття, під загрозою піддатись спокусі, зректись дальшої боротьби. Існування тратить для нього толк, він готов відмовитись від нього, перетворюючи його в безцільне та нікчемне ніщо.

Все ж таки, не інакше як і в Йова, в ньому, в українському народі не вигасає іскра, яка, запалена якоюсь непроглядною рукою, закликає неодмінно до перемоги життя та до світла толку. Вогонь оцей не завжди виявляється як чіткість віри та райдужність надії. Але, радше, виступає він у підсвідомості основного довір'я та в почутті любови. А висловом їх становиться ота неозначена, але глибока туга за своїм рідним, за своїм краєм-батьківщиною, і невимовне, але докорінне переконання, що настане день волі, прийде краще завтра, що воскресне Україна та її народ. Відчуття такі, що коріняться у природі української душі та впливають з найцінніших скринь нашої християнської традиції, випромінюють на теперішнє української людини, перемінючись у палку жагу обіцяної Батьківщини та в багатонадійне стремління самовіданого чину ради блага свого народу.

Що український народ, незважаючи на свої недоладності, на поверховні прояви дезорієнтації й депресії, та всупереч лукавому тяжінню історичних спрямувань, не нидіє, не падає, не дає себе звести на призволяще безіменній безглуздій зневірі, а, ступаючи по стрімкій стежці боротьби, вірить у подолання нинішньої кромішньої тьми та в світло прийдешнього дня, — засвідчує та potwierджує вибрана чатина українського народу, добровільних та жертвенних борців за волю та долю нашої Батьківщини. Названо їх одержимими та нескореними, й такими вони є в повноті значення тих слів. Але їх ім'я — це легіон. Бо фаланги отих багатирів та воїнів, любителів своєї Землі, повних натхненного запалу та героїської готовости до посвяти, набагато більше численні, аніж нам відомо, й їх дух набагато глибше проникає у серця нашого народу, ніж це нам видається. Це люди, які більш від інших відчують та переживають; яких серце б'ється живіше аніж прочих братів та сестер; які більш досвідчають незбагнених крутежів долі та які більше терплять, бо ясніше бачать; яких внутрішня борба прибирає виміри більш жорстокої наснаги та більш

одчайдушною напруги, бо вони дужче люблять. І саме ота шляхетна, чиста та незвичайна любов направляє їх до відкриття безконечних обріїв довір'я, що значить не падіння у прсвалля безглузности та зникнення у ніщо, а огорнення ясністю змісту та підйом у повноту життя. Вони стають істинними речниками українського народу, красновимовним висловом його волі, повнозначним знаменням його буття, непоборною запорукою його майбутности.

Проте, наскільки відвага їхньої цілопальної самовідданости не освітлювала б шляхи нашого походу та наскільки брязкіт їхньої неподоланної зброї не дзвенів би перемогою, то все ж таки жага їхньої молодечої бадьорости — в небезпеці повернутись у неозначеність стремлінь, у безцільність мети, у безґрунтовність ідеалів, у розбиття зусиль. Тому доконче отій повені богатирської любови віднайти джерела, від яких походить заклик тієї любови та до чого вона кличе; починанням отого благородного чину треба доглядіти чіткість завдань та прозорість призначення; обов'язково ступати щільною лавою, стелячи шлях іншим, та обіймати все ширші шари народу, проникаючи міццю своєї цнотливої постави в серця українських душ. Необхідно з'єднати та об'єднати, скріпити та поглибити, натхнути та направити. Не тільки весь український народ, але й його найкращі вибранці, щоб могли здійснити себе, сповнити приречену їм ролю та здобути Батьківщину, потребують неодмінно пункт опертя, осередок сполучення. Вони виглядають за провідником, за пророком, за поборником, за батьком батьківщини.

Боже Провидіння дало нашому народу такого Мойсея. Дало для цієї хвилини, для вимог цього моменту. Дало, щоб тепер та тут, не зволікаючи, не обзираючись, не обраховуючи, ми негайно, сміло та щедро стали під стяг його видющого визову. Хто це та чим для нас є наш Патріярх Кир Йосиф Сліпий — не слід питати. Хто досі цього не поймав, значить не хотів зрозуміти та вже мабуть не зможе збагнути. Було б зайвим та недоречним наполяганням переконувати та завертатись назад, спорити та стояти на місці. Зате поучаючим та позиточним являється схопити в фокус нашого осмислення суть постаті оцієї надзвичайної людини, щоб побачити те, що чинить її так захоплююче величною.

Таємниця значимости його постави — така ж як і шляхи нашого народу. Це — доля Йова. Наш великий Ісповідник віри є передусім повним відзеркаленням переживань українського Йова — нашого народу. Його вимовним символом та його значущим зразком. Однак життєві досвіди нашого духовного Провідника не

полягають тільки на глибині терпіння та на ширині боротьби, не кінчаються на поразках та на безсиллю, не входять у тупик рсзчарування та безглуздости. Хоч гострі стріли гірких болів та пекучих страждань не перестають прошивати його серце, то все одно не розривають його дужого духа. Він, пройшовши все крізь множество випробувань, дізнавши всяких ударів від обставин, та заверух життя, від ворогів та приятелів, від чужих та своїх, і пізнавши всяку горич, переборов у стійкості витривалої вірности спокуси зневіри, розв'язав загадку існування, здобув певність себе. Він вже не ставить питань, не коливається, не сумнівається, не скаржиться, не оскаржує, не губиться, не стає з Богом на прю, не розпачає. У нього вже немає слів прокльону Йова, який розпачає: „Хай загине той день, що я в ньому народився, і та ніч, що сказала: зачавсь чоловік!... Я обридів життям, .. Відпусти ж мене, бо марнота оці дні!”... Нема вже нарікання на долю: „Обернулось страхіття на мене, моя слава пронеслась, як вітер, минулось щастя моє... А тепер розливається душа моя, хапають мене дні нещастя!... Помножуєш гнів свій на мене, військо за військом на мене Ти шлеш... укинув мене до болота, і став я подібний до пороку й попелу...”

Немає вже відчуття опущености, самотности та безвихідности: „Я кличу до Тебе, та Ти мені відповіді не даєш, я перед Тобою стою, Ти ж на мене лише придивляєшся...” Немає настрою, який кінчається на бездонному смутку песимізму та на кошмарі повної безглуздости життя: „Людина, що від жінки народжена, короткоденна та повна печалями: вона виходить, як квітка — й зів'яне, і втікає, мов тінь — і не застається... На вітер підняв Ти мене, на нього посадив мене, й робиш, щоб я розтопивсь на спустошення! Знаю я: Ти до смерті провадиш мене, й до дому зібрання, якого призначив для всього живого... І стала жалобою арфа моя, а сопілка моя — зойком плачливим...”

Але він — це Йов, який почув вже відповідь Господню, який із бурі говорить: „Хто то такий, що затемнює раду словами без розуму?... Чи Ти хочеш порушити право моє, винувати мене, щоб оправданим бути?... Де ти був, коли землю основував Я? Розкажи, якщо маєш знання! Хто основи її положив, чи ти знаєш? Або хто розтягнув по ній шнура? .. І хто море воротами загородив, як воно виступало, немов би з утроби виходило, коли хмари поклав Я за одіж йому, а імлю — за його пелюшки й призначив йому границю свою... Чи для тебе відкриті були брами смерті, і чи бачив ти брами смертельної тіні?... Чи ти знаєш устами небес?... Чи ти покладеш на землі їхню владу? ...”

Це вже Йов, який не дивується, чому ворог нищить нас і не

дає молитись, хоч ми були вірні Його закону. Який вже не питається, чи Бог не хоче та чи не може стати проти зла та відняти від нас терпіння. Це — Йов, який вже більш зближається до пізнання Бога, бо розуміє, що ключами сутого розуму та людської логіки нам не збагнути загадок нашого існування та Божих доріг. Що ми не можемо міряти Бога нашими мірими. Що це Бог, якого ми маємо віднайти так у добрі, як у нужді, так у щасті, як і в нещасті, так у здоров'ї, як і в недужі, так у наших чеснотах, як і в нехибках, так у піднесенні, як і в падінні, так у радості, як і в смутку, так у волі, як і в неволі. Не тільки на убоочях та на окраях, але в нутрі життя. Що не як непідкорений та еманципований Прометей звернутись нам проти влади богів або як Сізиф все наново та надаремно камінь точити на гору, але що останню підпору та остаточну підставу поодинокі людина та народ не можуть деінде доглядіти як тільки в безумовному та непохитному довір'ї до непроглядного Бога. Що навіть у найбільш розпачливому положенні, коли вся молитва вимирає і немає сили до ніякої молитви, не треба губитись, а — відшукати пристановище, яке не відганяє страждання та непорозуміння, але охоплює, обвиняє його та переносить непонятність Бога, яка полишається. Що висловлене чи невисловлене „амінь” тобто „так є”, „нехай так буде”, „вірую”, дає нам не вияснення, але можливість прийняти волю Божу та покоритись їй, вростаючи в житті, очікуючи та відчуючи, що все, помимо всього, таки закінчиться гаразд.

Проте, подібно як і боротьба біблійного Йова, таке визнання не було б повним та чітким поясненням приреченої нам судьби, якби не було завершення, яке походить від події „Ісус Христос з Назарету”. Тільки в світлі Христового Воскресення історія людства та життя людини знаходять свою властиву відповідь та свій світлий смисл. Опираючись, з наснагою цілковитої відданості та напругою шляхетного ризику, саме на Христовій Благовісті, наш Ісповідник віри, в переконливості свого оголошення, ще раз у цій важкій годині нашого народу закликає до видержання, до життя, до боротьби. Бо варто жити, варто боротись, бо остаточним становиться перемога любови Бога до нас. Бо існує Любов, яка дає толк нашому життю та яка приносить повне щастя. Тільки вона полишиться, тільки вона триватиме навіки, бо вона по суті своїй прямує до безконечності й не має кінця.

Але любов це боротьба, це терпіння, це зусилля. Томуж таки те, що полишиться з нашого життя — це боротьба ради любови. Терпіння ради наших ближніх. Труд ради добра нашого народу. Тому земська батьківщина є шляхом до небесної. Тому, хоч Бог

не щадить нас від терпінь, то все одно крізь страждання веде нас до повної щасливості, до Батьківщини, до Царства Божого. Пройнятий такою вірою у перемогу любови та Божої Правди, наш Великий Борець виходить як наш Великий нескорений, виходить з боротьби як переможець, з піднесеним чолом, з певністю та рішучістю.

Він йде далі з бою у бій з ясністю видіння світлої мети. По той бік темряви протиріччя, поза позорами бездушною жорстокості, по той бік безцільності горя та боротьби, він відкриває, крізь відвагу довір'я, щедрість змислу, яка поконує сумнів, перекрочує непевність ризику, не глядить на затії перепон. Він стає борцем, який знає, за що боротись, та знає, що труд його змагу та печаль його переживань — це приречений шлях, що веде до остаточного торжества. Така постава його боротьби, яка визначає осередточку всього його життя, проходить червоною ниткою крізь усе його життя, визволяє його від небезпеки заломатись під навалюю противенств та дозволяє йому поєднати в однозвучну цілість непроглядне теперішнє з прозорістю майбутнього. Таким чином Патріарх Йосиф постає як вимовний символ та значущий зразок борні українського народу, і його віщий водій.

Якщо наш народ сьогодні на непевному роздоріжжі — поміж смутками своєї скорботи та нуртуваннями нашого часу — питається, чи релігія сьогодні не стає зайвою або зовсім непридатною, та коли борці за волю нашого краю шукають більше світла, то наш Великий Мученик за віру, наповідає, що справжньо та самовіддано може любити свою Батьківщину та дійсно й побідносно боротись за неї тільки той, хто вірить у Бога. Вищі ідеали, якими є справжня любов до батьківщини, дійсне добро наших ближніх і наше істинне благо, являються неможливими та недостовірними, якщо немає для людини якогось вищого повного та певного оперття. А ним є Безконечний, Потойбічний та Неозорий, який становиться основою та джерелом нашого буття, підставою та змістом існування, змислом та метою нашого життя. Тільки якщо існує Бог та повнота потойбічного життя, ми знаємо, за що боротись. Тоді наше земське життя та життя наших ближніх, наша земська батьківщина набирають свого повного значення. Тоді наша борба не буде пустогучним боріканням, безглуздим вовтузінням, самолюбним насильством, ворожнечею брата проти брата, людини проти людини, але — благородною та багатирською. Вона вестиметься насамперед на тому рівні, де відбуваються основні рішення людини, де встановлюються суттєві настанови, де розв'язуються істотні питання, де людина виявляє себе дійсно

людиною. Бо це перш за все — боротьба внутрішня, проти себе самих, проти нашого закриття в собі, проти нашої **недоладности** та гріховности. Це — боротьба, щоб здвигнутись з блуканини навамання та направитись до справжньої цілі, позбуваючись ілюзій та дивлячись одчайдушно дійсності ввічі. Це — заклик до правди, до справедливості, до доброти. Не проти, а — за людину, за її гідність, її права, її духовість. За наших братів. Це — визов не переставати, не уступати, не піддаватись, а завжди наново починати, не дивлячись на висліди. Бо ми знаємо, що людське життя не є тільки короткою грою мухи-поденки, ширяючої над морем вічності та безконечности, що не конечність, ані неблагання закономірність, ані сліпий та бездушний випадок, яким ніяк не протиставитись, провадять його. Але ми віримо, що всім керує Бог. Тому, якщо ми силкуватимемось спертися на нього, ніхто й ніщо не зможе нам опертись. Тоді безустання жертва, яка в злуці з Христом довершуватиметься у храмі наших душ, розпічне золотий вік для нас і для нашого народу.

Проте наш Блаженніший Патріарх, являючись синтезою переживань українського Йова та завершенням його досвіду, не тільки вказує на ціль, але водночас показує дорогу та як до неї ступати, накреслюючи напрямні дії. Щоб боротьба української людини за українську людину, за її довір'я до Христа, за її благо, її волю, за її майбутню щасливість, не знемагалась та не сходила на манівцях, а могла черпати наснаги з кристальних джерел Христової Благодаті та вести до істинної мети, треба дати їй міцну базу, створити для неї потрібні умови, об'єднати її в спільному стремлінні, скріпити її в однозвучному відчутті. Такою твердиною, яка відповідала б вимогам українського народу, захищаючи його найглибші, найвищі та найширші жадання, яка позволяла б йому якнайкраще зрозуміти та якнайвірніше висловити зв'язок з Христом, перевершуючи з Ним безустанні переживання поцейбічного безталання та різкі досвіди земського мандрування, — становиться Українська Помісна Церква. Віра в Христа поєднує нас з Богом, дає смисл нашому буттю, включає нас у вічність життя. З Христом нас лучить Христова Церква. Але Христова Церква є спроможна з'єднати весь народ з Христом тоді, коли стає Помісною, тобто, коли вона є джерелом справжнього життя народу, коли силою, точкою оперття, та певним захистом, оживотворним вона не вириває його з коренів власного життя та разом з корення єдності з Вселенською Церквою та коли помагає здійснити його тотожність; Церква, яка може стати заборолом та рушій-мотором до 'молитвеннаго и живого влѣденія ономъ 'омогію ономъ приютомъ та радісною райдугою надій. Слово, яке прорік духовний

10

провідник нашого народу, це заклик до об'єднання всього українського народу біля такої Української Патріархальної Церкви. Церкви, яка українську людину, наш народ, звернула б рішучо, щільно, щедро та всецільно до Христа. Бо Христос — це одинока дорога справжнього життя кожної поодинокій людині, одинока можливість до визволення від усяких видів відчуження, одинокий шлях до докорінного подолання зла, одинока надія до здобуття правдивої волі для кожного народу, а тим самим і для нашого українського народу, що терпів та терпить як Йов. Бо поза Христом не знайти нам іншого виходу. Він полишиться назавжди нашим Спасителем, іншого немає і не може бути.

Чин нашого Патріярха — це той „камінь преткновенія”, який не є далшим поновним проявом протиріч нашого особистого та національного існування, але дійовим кличем, що можна та треба з'ясовувати, завершувати та перевершувати всі суперечливості крізь довір'я до Бога; що надія, яку зроджує оте довір'я, виявляється у жертві зусилля, у посвяті доброї волі, в самовідданості дії; та що основним полем такої дії становиться наш ближній, наша спільнота, наша Батьківщина.

Відозва, з якого Глава Української Церкви, звертається до своїх братів та сестер українців, це прагнення єдності, згоди, сили в об'єднанні, а не завернення до розбиття та розгубленості. Він знає, що великі ідеї напотикають на великі труднощі та приносять великі болі родження. З ним, Надхнеником нашої дії, ідуть нескорені та одержимі борці, за ним іде та піде все певніше увесь український народ. Бо знатиме, що наша боротьба це — не бездарний труд, бо є остаточний глузд для нашого майбутнього.

І станеться, що Господь промовить, як вже сказав Еліфазові та двом його приятелям: „Оцеж візьміть із собою 7 бичків та 7 баранів та йдіть до мого слуги Йова, і принесіть за себе всепалення, і нехай Йов, слуга мій, помолиться за вас, і я зглянуся на нього, і не заподію вам нічого прикрого за те, що ви не говорили про мене по правді, як мій слуга Йов” (Йов 42, 8).

Господь поблагословив Йова...

І Господь поблагословить український народ, бо кров його буде дорога в очах Його, і на землі буде збіжжя багато, на гірському верху зашумить, як Ливан, його плід, і народ зацвіте по містах, як трава на землі! І співатиме український народ правду про свого Бога, із гуслами співатиме Йому й співом радітимуть уста його, бо співатиме Йому душа його, яку Він врятував. І скаже: „Уста мої повні Твоєї хвали, Твоєї слави — повсякденно”... „І благословення його славне Ім'я повіки, і хай Його слава всю землю наповнить!” (Пс. 70 і 71).

Архим. Віктор Поспішил

УКРАЇНСЬКА ЦЕРКВА В СИСТЕМІ КАНОНІЧНОГО ПРАВА СХІДНІХ КАТОЛИЦЬКИХ ЦЕРКОВ (IV)

(Продовження)

ВИБІР І СВЯЧЕННЯ ЄПІСКОПІВ

1. Вибір єпископів синодом

З послань, які дійшли до нас під іменем св. Павла, виходить, що апостоли та їхні безпосередні делегати зарезервували собі право назначувати наставників (єпископос, з грецького „єпіскопейн” наглядати) для нових громад, що їх вони заснували (1 Тим. 4, 7). Одначе, незабаром вибір єпископів зарезервовано синодові єпископів даної провінції, яким проводив митрополит, як це встановлено тоді в кан. 4 Нікейського собору (325 р.). Якщо б усі єпископи не могли зібратися для тієї цілі, тоді могли б зібратися три єпископи та одежали від інших голоси на письмі. Все таки вибір мусів би бути затверджений митрополитом. Не можна виключити, що в тому часі миряни мали ще деякий вплив на вибір своїх єпископів, але цей звичай скоро затратився, мабуть, як вислід загального наставлення в суспільстві, що публічних урядників професійної категорії призначають тільки рівні їм професіоналісти.

Вибір єпископів синодом єпископів є тепер загальною нормою в православних Церквах і це також впроваджено в східне католицьке канонічне право, а саме, що мирянство й нижче єпископської ранги духовенство виключені від процесу селекції та вибору єпископів. Ось що про це каже

Канон 251. Єпископів вибирають канонічно на синоді, згідно з приписами наступних канонів, при чому касуються всі противні привілеї й звичаї, за винятком кан. 255.

Римський Престіл мусів толерувати в минулому встрявання світської влади в справу призначування єпископів. Такто, в польсько-литовській державі королі користувалися правом затверджувати номінацію київського митрополита, а часом і присвоювали собі те саме право у відношенні до єпархіяльних єпископів. Українських католицьких єпископів у Галичині назначував австрійський цісар, а папа опісля затверджував їх. У Польщі між двома світовими війнами уряд, на основі конкордату з Апостольською Столицею, набув право виключати деяких осіб від призна-

чення їх єпископами з боку папи. В останніх десятиліттях Апостольській Столиці вдалося скасувати право світської влади мати якийнебудь голос у справі назначування єпископів, хоч це здебільшого означало, що втрачено й фінансову допомогу, яку держава давала Церкві, та інші користи.

У сучасних православних Церквах комуністичні уряди, як виглядає, мають рішальний вплив на вибір кандидатів на єпископів, хоч це робиться таємно, поза всяким правним договоренням. У Греції, а також у колишніх монархіях на Балканському півострові (Югославія, Румунія, Болгарія), єпископів вибирав патріарший синод, але треба було, щоб їх затвердив король за посередництвом міністра віроісповідань.

2. Просіювання кандидатів

Кан. 252, § 1. Відносно назначення єпископів: 1. Патріярх збирає інформації і документи, які — на підставі загального права і окремих інструкцій Апостольського Престолу — необхідні чи корисні, щоб належно встановити кваліфікації кандидатів, згідно з кан. 394. 2. Патріярх, якщо уважатиме це корисним, у таємниці, та зберігаючи належну обережність, попросить думки парохів та інших священиків опорожненої єпархії, роблячи це окремо з кожним, і запитає їх, чи можуть запропонувати відповідного кандидата.

Миряни тут виразно виключені від якоїнебудь участі у виборі, навіть через приватну індивідуальну консультацію. Одначе відмінне наставлення, що випливає з II Ватиканського Собору, буде також висловлене в новому законодавстві, на основі якого можна буде засягнути приватно думки вірних, не менше й не більше як думки нижчого духовенства. Одначе, жадна група не одержить на це законного права.

Мені, особисто, найбільше подобається спосіб вибору єпископів у протестантській єпископальній Церкві в ЗСА, хоч цей спосіб не відповідає традиції східніх Церков. Там духовенство дієцезії, як окреме тіло, вибирає одного кандидата, а представники мирянства з кожної парохії роблять те саме на іншому зібранні. Тоді вони мусять погодитися на кандидата, сприємливого обидвом сторонам, вибраного більшістю обидвох груп. Тоді цей вибір передають єпископові-предсідникові та зборові єпископів для ратифікації.

3. Кваліфікації кандидата на єпископа

Вони виложені в дальшій секції кодексу, що говорить про єпископів, як таких:

Канон 394, § 1. Щоб кандидата уважати кваліфікованим, він 1. має народитися в законному подружжі, з виключенням подружжя, що було узаконнене, навіть пізнішим подружжям; 2. має бути незв'язаним подружнім зв'язком; 3. мати принаймні 30 років життя; 4. принаймні 5 років священства; 5. бути доброго морального характеру, побожним, дбайливим за душі, розважним, і мати інші прикмети, що кваліфікують його до управління дотичної єпархії; 6. має ступінь доктора або принаймні магістра св. богослов'я чи канонічного права, наданий високою школою або університетом, що затверджені Апостольським Престолом, або принаймні бути добре познайомленим з цими науками. Якщо він належить до якогось монашого згромадження, він повинен був одержати від своїх головних настоятелів подібний ступінь, або принаймні посвідку, що свідчить про його науковий вишкіл.

Єпископ не може бути жонатим згідно з дисципліною всіх східніх Церков, але може бути вдівцем. Його синкел (генеральний вікарій) мусить бути неодруженим священиком (кан. 433, § 1).

В історії східніх Церков маємо вагання відносно кандидатів на єпископів, коли мова про їх подружній стан чи приналежність до світського або монашого духовенства:

1. В апостольських часах, а навіть багато століть пізніше, допускали кандидатів неодружених, вдівців і одружених, з одним обмеженням, що вони не були одружені більше ніж один раз, вимогою накладеною самим св. Павлом.

2. У пізніших часах світських неодружених духовників та вдівців і монахів назначувано єпископами з тим, що ці останні почали переважати, бо між світським духовенством було мало таких, що посідали високу освіту. Навіть жонатий кандидат міг стати єпископом під умовою, що його жінка вступить до монастиря, але в іншій єпархії, ніж у єпархії свого чоловіка.

3. Коли різні східні спільноти об'єдналися з Апостольським Престолом, зобов'язував закон, що тільки монахи могли стати єпископами. Неодружені світські священики мусіли насамперед скоро одержати монашу рясу та скласти монаші обіти. Цей стан потверджено навіть на провінційному синоді в Замості (1720 р.) для Руської (Українсько-Білоруської) Церкви. Не чути було ніякого протесту з уваги на брак кваліфікованого світського духовенства. Одначе, коли збільшилося число кваліфікованих безженних кандидатів і вдівців, Апостольський Престіл звільнив насамперед від вимоги складати монаші обіти в поодиноких випадках, а опісля Львівський провінційний синод формально скасував її (1891 р.).

Всі православні Церкви далі строго придержуються системи висвячування тільки монахів на єпископів, хоч кандидат може прийняти тільки перший ступінь разофорату і то радше поверхшвним способом.

4. Сьогодні між католиками безженні світські священики й вдівці, як теж монахи можуть стати єпископами. В минулому було кілька випадків назначення вдівців на єпископів у Галичині й на Закарпатті, навіть з дітьми, що мешкали в палаті їх батька-єпископа.

5. Питання висвячування жонатих кандидатів на єпископів обговорюють постійно в православних Церквах, де вибір з незначного числа безжених священиків є дуже обмежений, хоч нерідко повдовілі священики стають єпископами, а навіть патріярхами. Як наслідок Російської Революції в 1917 р., в Україні й Росії постали православні Церкви, які допускали жонатих кандидатів до єпископства, але ці Церкви зникли разом із цим порушенням східної традиції.

6. Світські особи, що були жонаті два рази, поки рішилися стати священиками, були б дискваліфіковані. Православні богослови вважають цю перешкоду за необхідну, бо вона, як виглядає, походить з Божої установи. Одначе, якщо можна уневажнити одне із двох подруж з якоїсь причини, як це часом роблять, щоб гідного кандидата зробити кваліфікованим, перешкода автоматично перестає існувати.

1. Попереднє схвалення кандидата папою

Канон 253. § 1. За винятком застереження в кан. 254, § 1, Патріярх має негайно подати звіт про вибір до Римського Архидієцезіаря, щоб одержати затвердження вибраного згідно з кан. 392, § 2.

§ 2. Нікому не вільно виявляти імені вибраного, навіть самому вибраному, поки не прийшло урядове повідомлення про затвердження.

Канон 254, § 1. Щоб прискорити обсадження опорожнених єпархій, можна виготовити, для затвердження Апостольським Престолом, список священиків, кваліфікованих на єпископський уряд. Не можна включати до списку імені жадного кандидата, якщо його не визнано кваліфікованим на цей уряд згідно з думкою патріярха і єпископів, зібраних на синоді, та висловленою таємним голосуванням абсолютною більшістю голосів.

§ 2, 1. Якщо той, якого синод вибрав на певну резиденційну або титулярну єпархію, є між вичисленими на списку, тоді можна після вибору негайно йти далі, хібащо в міжчасі Апо-

тольський Престіл викреслив ім'я кандидата із списку. 2. Треба негайно повідомити Апостольський Престіл про відбутий вибір.

Повище застереження унеможливорює вибір кандидата, якого не схвалює Римська Курія. Це подібне до потреби затвердження вибраного православного єпископа королем або урядом. Все таки східні католицькі патріярхи вважають це недопустимим порушенням їх гідності й прав, і відомо, що принаймні один із них не звертає уваги на це застереження.

Важко сказати, яку користь приносить Апостольській Столиці оце обмеження свободи вибору в східних католицьких Церквах. Вкінці, треба припускати, що єпископи патріяршого синоду знають добре кандидатів та що вони не вибрали б такого, хто не був би гідним вибору під оглядом моральним, академічним чи іншим. Ми маємо враження, що Курія постійно боїться, що уніятські Церкви спробують відорватися від католицької Церкви, отже, треба унеможливити, щоб священики, яких підозрівають у такій настанові, стали єпископами. В дійсності не видно такого бажання в жадній східній католицькій спільноті. Це обмеження причинюється лише до того, що виключають від єпископства тих священиків, які підняли голос проти порушення традиційних привілеїв їхніх Церков. Замість зрозуміти, що такі священики причинюються до добра Вселенської Церкви, до слави Церкви, очоленої Римським Архиєреєм, коли вони боронять недоторкості своєї власної автентичної традиції проти встрявання куріальних бюрократів, яким бракує самовпевненості та віри в здорові основи своєї власної Церкви, їх роблять жертвами неузасадненого страху людей сторонніх для східних Церков. Такий процес елімінації веде до спотворення характеру, коли молоді священики довідуються, які жахливі наслідки спадуть на них за ентузіазм, що його вони відчують для своєї власної спадщини, головню коли будуть висловлюватися в обороні своєї власної Церкви.

5. Вибірчий синод

Канон 252, § 2, 1. Він (патріярх) має скликати єпископів, згаданих у кан. 224, § 1, на синод для вибору єпископів, на якому він головує; на тому синоді ніхто не має права голосувати листовно, або через відпоручника. 2. Отці, зібрані на синоді, мають вільно вибрати того, кого уважають перед Господом більше гідним і спосібним від інших, якому можна доручити піклування християнського стада, без шкоди для партикулярного права, яке застерігає патріярхові право пропонувати імена кандидатів. 3.

Щоб вибір був важний потрібна абсолютна більшість голосів, не враховуючи неважких голосів. 4. Таємницю відносно голосування слід зберігати також після вибору.

Вибір єпископів патріяршим синодом це найкращий спосіб зайнятися необсадженою єпархією. Ми мали сумне видовище в останніх трьох роках, будучи свідками двох опорожнень українського митрополичого престолу в Філядельфії, з яких кожне тривало майже один рік тому, що призначення було зарезервоване Римській Курії. Якщоб збір українських католицьких єпископів втішався цим правом, вони були б полагодили справу за кілька тижнів.

6. Вибір за допомогою листів

Канон 255, § 1. Коли не можна скликати синоду згідно з кан. 251, патріярх, одержавши дозвіл від Апостольського Престолу, має вимагати голосів єпископів листовно. Щоб ця процедура була важна, патріярх мусить покористуватися допомогою двох єпископів, обліковців голосів, яких слід назначити згідно з партикулярним правом або, якщо такого нема, яких назначить сам патріярх за згодою Постійного Синоду. Обліковці голосів мають скласти присягу, разом з патріярхом згідно з кан. 113, § 1, що будуть сумлінно виповняти обов'язки та додержувати таємниці, і тоді відкрити листи єпископів, почислити голоси і разом з патріярхом підписати письмовий звіт про перебіг голосування.

§ 2. Голоси віддані за допомогою листа мусять бути збережені в таємниці.

Світова Церква — стадія розвитку, який тепер досягнула Українська Католицька Церква — могла б легко знайти в положенні, коли скликання всіх єпископів на вибори було б неможливе, або невказане. Цією перешкодою міг би бути воєнний стан у якійсь частині земної кулі, або просто факт, що опорожнення престолу наступило зараз після того, як єпископи роз'їхалися додому з патріяршого синоду. Знову повернутися на виборчий синод могло б бути занадто коштовним і вимагало б забагато часу. Застереження кан. 255 могло б стати спасенням. Одначе, не забуваймо, що призначення на опорожнену єпархію часто робиться з-поміж інших єпископів, єпархіяльних і помічників, отже, можна його навіть легше зробити за допомогою пошти. Важною рисою таких виборів є докладне знання, яке мають єпископи про кандидатів своєї Церкви та про потреби єпархії.

7. Висвячення єпископів

Канон 256, § 1. До патріярха належить право: 1. висвячувати митрополитів особисто, або, якщо він був перешкоджений, через інших єпископів; 2. видавати митрополитові або єпископові патріяршу грамоту канонічного призначення, як згадано в кан. 395, § 1; 3. інтронізувати особисто, або через делегата, митрополита після того, як він одержав єпископську хіротонію, хоча цей перебрав канонічно адміністрацію єпархії, через заступника.

§ 2. Патріярх мусить, не пізніше трьох місяців, дати вибраному єпископську хіротонію і видати грамоту канонічного призначення, згадану в § 1, ч. 2; в цій грамоті треба згадати, що це призначення чи затвердження уділив Римський Архієрей.

Обряд, під час якого священник стає єпископом, називається в нашій традиції *хіротонія*. Ще кілька років тому латинське канонічне право вживало на цей обряд вислову „висвячення”, але від II Ватиканського Собору вживають слово „ординація”. Я думаю, що вислів „висвячення” більше відповідний бо обряд, під час якого священник стає єпископом, не надає йому нового стану, як це діється в випадку дияконату або пресвітерату, а тільки надає йому вищий ступінь священства, його необмежену повноту.

Єпископів, призначених для церковної провінції, очолюваної митрополитом, звичайно висвячує та інтронізує митрополит (кан. 319, 1). Митрополитів у патріярхаті чи архієпископстві має висвячувати патріярх, або ним уповноважений єпископ.

Одиною східною католицькою Церквою, що має у своїй структурі церковні провінції з правдивими митрополитами, а не лиш титулярними, як у православних Церквах, є Українська Католицька Церква. Однак, з уваги на те, що різні частини цієї Церкви у вільному світі ще досі правно не об'єднані чи не злучені разом, обидва митрополити, вінніпегський і філадельфійський, чітко говорячи, не підлягають голові Українкої Католицької Церкви. Папа Іван Павло II обіцяв, що незабаром дійде до такого організаційного об'єднання. До того часу, новоназначений митрополит може сам вирішити, від кого він одержить єпископське свячення. Його введення на престол виконує здебільшого Апостольський Делегат тієї країни.

8. Єпископи Патріяршої Курії (Придворні єпископи)

Канон 257. Патріярх може подбати, щоб на виборчому синоді найменовано кількох титулярних єпископів, але не більше ніж трьох, згідно з кан. 251, під умовою, що їм забезпечено прожиток. Він призначає для них уряд з осідком у Курії і їх він сам хіротонує.

нізує після одержання затвердження від Апостольського Престолу, за винятком випадку, коли єпископа вибрано згідно з кан. 254, § 2.

Високе достоїнство патріярха вимагає, щоб він мав почет високих церковних урядовців та єпископів. Цей канон дозволяє йому мати двох або трьох таких єпископів у його курії. До них часто прилучуються спенсіоновані єпископи, які мешкають з патріярхом.

Ці єпископи звичайно очолюють різні відділи, що адмініструють справи патріярхату. В додатку, патріярх може теж назначити єпископів, що заряджують у його імені патріяршими епархіями, чи то як патріярші вікарії, чи як помічники вікаріїв.

КОЛИ ГОЛОС НАРОДУ Є ГОЛОСОМ БОГА?

Спонуку до написання цього есею дали мені ствердливі фрази, з яких одна є тотожна з темою есею, а інші безпосередньо з нею зв'язані, як ось: „Тут нічого не вдієш, більшість рішила й годі”, „меншість мусить підпорядкуватися більшості”, „це не був голос народу” і т. п. Ті й подібні їм фрази чуємо часто в різних секторах нашого організованого життя — громадського, суспільно-політичного, а іноді й церковно-релігійного. Виринає питання: виправдують вони себе завжди в житті громад, спільнот, організацій чи товариств? Відзеркалюють вони беззастережно людську правду, яка повинна бути відзеркаленням Божого голосу, тобто Божої правди? Якщо так, то чи завжди, чи при певних умовах? Ті й подібні питання постараюсь з'ясувати в цьому нарисі.

Людське життя в цьому світі не існує поза людиною. Людина є носієм цього життя і безпосереднім творчим чинником різних його видів. Людські ідеї і доктрини визначаються прямою залежністю від їх безпосереднього джерела-людини з її інтелектуально-психічною структурою та її атрибутами. Отож людина в широкому розумінні цього слова є оціночним і нормативним чинником ідей і доктрин, що мають своє посереднє джерело в лябіринті можливостей, створених Абсолютною Істиною.

Людський розум не є непомильний, людський дух — величина перемінна, непостійна, багатопричинна, і такими теж є людська воля і почування. Характер їх не може бути запорукою стійкості й об'єктивності ідей і доктрин, що є вислідом співфункцій розуму, волі і почувань. Ті ідеї і доктрини носять на собі тавро релятивності й мобільності. Очевидно, не маємо на думці ідей, що спонтанно впливають із снаги, влитої в людську природу, як наприклад, снаги до свободи, волі, тощо. Такі ідеї є вічні в релятивному понятті земської вічності. У певних відрізках часу тієї вічності вони можуть бути приспані в народі й не мати місця в його голосі та робити назовні враження мертвих, але в природній насназі, в глибинах питоменностей природи складових індивідуальностей народу, вони завжди мають своє місце. З цією наснагою людина родиться. Говорячи про людські ідеї, маємо на думці такі ідеї, які, узглядняючи непорушення вище наведених ідей, є (як продукт розуму, волі і душі) або деталізацією сис-

темних форм для здійснювання наведених ідей, або напрямними для влаштування індивідуального життя в найкращій пов'язаності його з життям інших одиниць, народу і людства.

Такі ідеї і доктрини в історичному розвитку життя одиниць, народів і людства часто змінювалися й робили місце іншим ідеям і доктринам, що мали досягнути неосягнене попередніми. Ті інші нерідко діаметрально різнилися від попередніх своєю суттю і системними рамками, іноді знов, задержуючи суть попередніх, вбиралися в нові форми, а іноді в задержану форму попередніх ідей і доктрин вкладалися відмінністю своєї суті.

Ідеї і доктрини людського роду, утворювані й здійснювані цим родом, збагачують різновидності стану й способу життя, ті знов стають спонукую для людської підметности до дальших шукань і дій. При цьому відбувається фільтрація дотеперішнього й теперішнього. Такий процес триває непинно. Труднощі, зв'язані з вибором кращого і відкиненням гіршого в тих процесах, вимагають помічі, певного об'єктивного мірила для людини в її виборі існуючих уже, або нею шойно творених ідей чи доктрин. Людині, яка блукає в замряченому просторі різноманітних змістів і форм тих ідей і доктрин, необхідно чути сигнальний голос, щоб знати, де схід правди, де захід, де її південь і де північ.

Цей голос людина може включити в ідеї і доктрини, як тільки того бажає. Цим голосом є голос правдивого Бога, авторитетно переданий Церкві Христом. Цей голос Христової Церкви є самотньо об'єктивний, без огляду на те, чи хтось є християнином чи ні, віруючим чи атеїстом. Суб'єктивних видів правди може бути багато, але об'єктивних — лиш один, який і зливається з суттю тієї правди. Це об'єднання суті й виду власне становить стандартне мірило вартості ідей і доктрин. Тому лиш ідеї і доктрини, що в їх основі лежать моральні й етичні принципи християнської науки є добрими в теорії й практиці в аспекті творення ними добра для одиниць, народу й людства. Кажемо „в основу”, бо на верствування, нанизані на таку основу, будуть теж добрими. Злегковаження цієї аксіоми може призвести до визнання подвійної моралі в суспільно-політичному, а навіть і в церковно-релігійному житті. Прикладом цього може служити жахлива дійсність у СРСР.

Отже один із критеріїв наявності голосу Бога в голосі народу — це наявність голосу Христової Церкви в основах ідей і доктрин, що в певному часі стають предметом зацікавлення для підметности цього народу. Цей же критерій відноситься до ідей і доктрин, вибраних або творених одиницею і народами.

Про ідеї і доктрини з основами індиферентними відносно голосу Бога ледве чи приходитьсь більше сказати, як те, що наявність голосу Бога в них узалежнюється виключно від підметності одиниці або народу. Якщо голос Бога буде наявний у цій підметності, то він спливе й на ті ідеї чи доктрини і зробить їх добрими.

Та згаданий перший критерій не є вистачальний. Він був би таким тоді, коли б одиниця і нарід (як збірне число тих одиниць) були приневолені вибирати чи творити лише такі ідеї і доктрини, в основу яких увійшов голос Бога. Але такого приневолення немає. Одиниця і нарід можуть такі ідеї і доктрини вибирати чи творити, або їх відкинути, створюючи навіть їм протилежні в цьому відношенні.

Дуалістичний принцип добра і зла просякає всі явища життя людини в усіх його ділянках. Між добром і злом іде безупинна боротьба в житті кожної одиниці і народу внутрі й назовні, тобто в їх внутрішньому світі й на платформі їх відношень до других одиниць і народів. Ясно, що джерелом добра є Найвище Добро — Бог, як джерелом зла є найбільше зло — диявол. Іде одиниця за голосом Найвищого Добра, то її міркування і дії добрі; йде вона за голосом зла, то її міркування і дії злі. Таке ж явище є в народі і в цілому людстві. І якщо одиниця, керуючись голосом Найбільшого Добра, включає його в своє відношення до другої одиниці, тоді це відношення правильне, добре. При наявності того позитиву таким же буде й відношення народу до народу, народу до інших народів і до цілого людства. Протилежне явище позначиться негативами, бо коренем його буде зло.

Як одне, так і друге явище ми бачимо в громадсько-політичному і релігійно-моральному житті одиниць і народів. І якщо справи, що вирішуються в цих секторах життя за формулою „рішає більшість голосів” мають таку більшість, то кваліфікація голосу тієї більшості, чи він є голосом Бога, залежатиме від відношення тієї більшості як суми одиничних підметностей до того ж голосу. Буде воно позитивне в цих підметностях, буде в ньому наявне слово правдивого Бога, то й буде це слово в більшості, що з них вона складається, значить, ця більшість буде голосом Бога і справи, що їх вона рішить, будуть згідні з Божим пляном; вони будуть морально-правні. Якщо ж відношення тієї більшості до голосу Бога буде негативне, то воно не дасть їй морального права називати свою волю голосом і волею Бога. Зрозуміло, що більшість, в якій є голос Бога, не повинна ставитись позитивно до основ ідей, доктрин чи будь-яких справ, в яких немає цього го-

лосу Бога, і позитивно повинна ставитись до таких основ, в яких цей голос є.

Воля людини свободна. Ця свобода волі не змушує людину йти завжди за добрим чи кращим і відкидати зле чи гірше. Вона залишає їй свободний вибір, значить, вона не створює шаблону, за яким більшість цих воľ робила б завжди правильний вибір, а меншість обов'язково йшла по лінії вибору неправильного. Отож другим критерієм наявності голосу Бога в голосі народу — це позитивне відношення людської підметності народу до голосу Бога, тобто присутність голосу Бога в цій підметності. З цього погляду доктрина римлян „вокс популі — вокс деї” (голос народу — це голос Бога), перефразована з доктрини „салус реїпубліце супрема лекс ест” (добро батьківщини — найвищий закон) і висловлювана нерідко й сьогодні, не має непорушних обоснувань. Цей голос народу, тобто волю народу, прийнято розуміти як голос більшості цього ж народу.

Чи дійсно ця більшість завжди висловлює і обстоює в діях ідеї і доктрини або будь-які справи, сперті на голосі Бога?

Маємо багато доказів в історії різних народів і різних часів негативної відповіді на це питання. А якщо так, то чи голос такої більшості повинен стати законом для цілого народу? Чи меншість, яка вибрала ідеї і доктрини з голосом Бога з метою здійснювання їх для добра народу й людства, має капітулювати перед більшістю, голос якої колідує з голосом Бога? Чи добро має піддатися злу?

Не меншість, а більшість голосувала за розп'яттям Христа. Ця більшість, що ще перед тижнем квітами встеляла дорогу Христові під час Його тріумфального в'їзду в Єрусалим! Перед тижнем більшість окликала „Осанна, осанна, Сину Давидову!”, а через тиждень „Розпни, розпни Його!”. Христос не змінився в часі між цими двома голосуваннями. Змінилась воля народу ради фальшивих амбіцій і сибаритства. Котре з цих двох рішень більшості було голосом Бога? Чи друге, тобто „Розпни, розпни Його”, проти якого були учні Христа і Пилат, який тільки „ради страху юдейска” пішов проти своєї волі й приєднався до волі більшості? Ні. Перший голос більшості був єдино правильний і неправильним був другий голос більшості; бо, якщо б голос більшості розп'яти Христа був голосом Бога, то й ми всі повинні б сьогодні йти за цим голосом і, замість об'єднуватися у містичному Тілі Христа і поширювати Його царство, повинні б включатися в юрбу, що своїми безбожницькими ідеями і доктринами Його розпинає, а славить Юду Іскаріота. Тоді голос Бога був би

одночасно голосом сатани. Виникнуло б абсолютне протиріччя, яке в Найсовершеннішому Бутті ніколи зійтися не може.

Бог не здетермінував волі Ізраїля до винесення засуду „Розпни, позпни Його”. Якщо б так було, то Бог сповняв би ролю чинника приневолення над людською волею, у висліді чого ця воля ні не мала б заслуг, ні не підлягала б карі. Людина з такою волею була б автоматом без свобідного вибору добра або зла. Бог передбачив від віків шлях, по якому пішла воля жидів, бо Він всевідучий, і знав усю драму, що в ній Христос Богочоловік і жиди взяли участь, з усіми її розграми й перипетіями, бо Він всезнаючий, але на цей шлях Він жидів не впровадив і волі їх до злочину не підтримував. Отож голос Ізраїльського народу, що був голосом більшости, не був голосом Бога.

Мойсей, провідник ізраїльського народу, бажав добра й щастя своєму народові. Ведений голосом Божим, він бажав випроводити свій нарід із гіршого до кращого, з „дому неволі” в обіцяну землю. Та нарід, ведений жадобою матеріяльного добробуту, пішов за голосом тих, що йому піддобрювалися, бунтарів-демагогів Датана і Авірона, засліплених фальшивою амбіцією вождівства. У висліді того Мойсей залишився один. Нарід, для якого він працював десятки років, його покинув. Ось приклад, де більшість повинна йти за меншістю, коли та меншість є голосом Бога, а більшість не йде за ним.

Ідеї і доктрини одиниці й народу, в яких відбивається голос правдивого Бога, є добрими. Та види добра є різnorodні. Одна суть може проявлятися в різних формах. Наявність елементів людської підметности, вложених у ці види, створює часто стіну непорозуміння, що нерідко переходить і в антагонізм. І хоч у дійсності і меншість, і більшість сходяться в корені добра, і тим самим у них присутній голос Бога, то, порізнені суб'єктивістичними вкладами в неверствуванні цього добра, ведуть часто проти себе завзяту боротьбу, іноді навіть із пролиттям братньої крові. Яка ж тоді розв'язка?

Відповідь на це питання вимагає аналізу таких можливостей:

а. Людська підметність, поклавши в основу ідеї чи доктрини, що їх бажаеть здійснити, голос Бога, не відривається від цього голосу в цілому процесі здійснювання тієї ідеї чи доктрини. Логічною послідовністю прийняття людиною голосу Бога в основу якоїсь ідеї чи доктрини є зв'язок людини з цим голосом і на шляху здійснювання ідеї чи доктрини як мети. Якщо цей зв'язок буде задержаний, то й буде одобрена цим голосом і мета.

б. Людська підметність, поклавши в основу ідеї чи доктрини,

що їх бажає здійснити, голос Бога, відривається від цього голосу в процесі чи й на початку здійснювання тієї ідеї чи доктрини, тобто здійснює їх засобами й методами, незгідними з морально-етичними засадами християнського світогляду, а згідними з голосом, що пливе з джерела зла. У такому випадку ця ідея чи доктрина як здійснена мета не буде освячена Богом і народові не принесе добра на дальшу мету. Отож залежно від того, в якому відношенні найде себе кожна зі згаданих частин народу до голосу Бога, вступаючи на шлях здійснювання вибраної чи собою створеної ідеї чи доктрини з включеним в їх основу Божим голосом, залежатиме моральне право цих частин уважати себе „голосом Бога” і здійснюваній ідеї чи доктрині приписувати моральну правосильність перед Богом і народом. Це відношення на шляху й до шляху здійснювання ідеї чи доктрини — це другий критерій наявності голосу Бога в голосі народу. Буде воно позитивне в більшості народу — ця більшість буде голосом Бога і голосом народу; буде воно таким у меншості народу, а негативним в його більшості — ця меншість буде голосом Бога; буде воно негативне і в більшості, і в меншості — обі ці частини будуть виявом голосу негачії Божого Добра.

Приклад останньої можливості бачимо на німецькому народі. Мені пригадуються слова нашого великого митрополита Андрея Шептицького, що він їх сказав на курсі аскетички в 1937-38 академічному році Богословської Академії у Львові. Їх зміст такий: Німецький нарід не може нарікати на Творця вселенної в будь-якому покривдженні його природними обдаруваннями. Він має всі можливості, щоб розвинути до найкращих вершин і при співпраці з іншими народами нести з тих вершин світло знання й культури до вселюдської скарбниці. Одного лиш бракувало йому за його власною волею — слухати постійно голосу Бога і ним керуватись у своєму власному житті й у відношенні до інших народів. І тут корінь його історичних трагедій. Переможений, він упокорювався і наче б з Богом говорити хотів. Але, поставивши перші кроки до росту, він почав сповняти гордістю й самолюбством і знов викликав Бога. З любови Найвищої Доброти ріс, піднісвся на вершини, та з них падав знов у ще більшу руїну, приймаючи від Найвищої Справедливости кару шляхом свого власного самовимірення. І — пророкував цей Божий угодник — як довго цей нарід не вложить у своє серце й розум голосу Бога, так довго повторятиметься з ним історія його минувшини.

Це пророцтво повністю сповнилось. Трагедія цього народу в розгрі другої світової війни вплелась руїною в довгий ланцюг

його історичних трагедій-руїн. Людське око бачило наче б то ріст цього народу. Та ріст цей був лиш безкомпромісовою натугою сил зла. В цьому рості не було голосу Бога. Ні ідеї, ні доктрини, ні шлях їх здійснювання не були ґрунтовані на об'єктивному Добрі і Справедливості. А ці ідеї з доктринами і шлях їх здійснювання вибрав сам нарід. Більшість і меншість народу чергувалися цими ролями в певних, зі собою злучених, відтинках часу. Над цим народом, переможеним у першій світовій війні, повисло було марево комунізму. Більшість швидкими кроками зближалась до нього. Чи та більшість була заслужана в голос Бога? Чи голосом Божим є ширення невилічливої системи-комунізму?! А тодішня меншість німецького народу? Крім інших малочисельних групок вийшла на політичну арену Гітлерівська партія націонал-соціалістів. Та групка росла з кожним днем, переростала інші меншості, стала найповажнішою меншістю супроти ще існуючої більшості, а згодом взяла верх і над нею і стала панівною більшістю, яка терором приневолювала всіх громадян без різниці їх поглядів і партійної приналежності (до речі — всі інші партії були поставлені поза закон) їй підпорядкуватися. Чи ця початкова меншість націонал-соціалістів була голосом Бога, коли ним не була більшість, що тяготіла до комунізму? Ні. Вона ним не була і не стала ним і тоді, коли розрослася до панівної більшості. Чому? Бо націонал-соціалізм, подібно як і комунізм, має матеріалістичний світоглядний корінь. І комунізм, і націонал-соціалізм випливають не з голосу Вічного Духа, Вічного Добра і Вічної Справедливості, а з джерела туземних релятивних ідей і доктрин людини, яка, покланяючись матерії як причині всіх причин, ставить „життя для наживи з життя” як свою найвищу мету і сприймає глузд життєвої боротьби в світі як „боротьбу за саме існування”. Тут в основі найвищих ідей і доктрин не прийнято **голосу Бога**, їх здійснювання цим голосом не підсилювано, а слід за цим це здійснювання скривало в собі небезпеку трагедії, яка й прийшла. А якби навіть здійснення прийшло, то воно не мало б у собі ніколи живучої сили й гарантії для себе як певної постійної конститутивної вартості, бо умістовлювало б у собі нищівну силу, що постійно підточувала б його основи. Отже голос німецького народу ні в першому, ні в другому випадку не був голосом Бога.

в. Лишається ще одна можливість, а саме, коли і більшість, і меншість у здійснюванні їм спільної й доброї ідеї чи доктрини спирається на голос Бога, а розходження між ними спричинене різними відношеннями їх підметностей до вкладів цих же підмет-

ностей, що своїм характером індіферентні в аспекті Божого голосу і лежать у площині чисто людських ресурсів. У такому випадку рішати повинна більшість, представлена в даному ресорті керівництва. Бо з двох різних кількостей рівнорядного добра завжди переважає більша кількість. Ця більшість має рішати і їй має підпорядкуватися меншість, щоб утримати лад і правопорядок як конечну умовину недопущення до ретроградности процесу в рості добра та щоб запевнити цьому процесові успіх.

Розцінювання наявности голосу Бога в ідеях, доктринах, засобах їх здійснювання та в підметності людини вимагає забезпечення людині свободи голосу в виборі чи творенні цих ідей, доктрин і засобів. Відсутність свободи голосу одиниці і народу в цьому відношенні робить цей голос нещирим, неправдивим та відбирає йому морально-правне зобов'язання. Людина і нарід, морально чи фізично приневолені до віддання свого голосу, наприклад, у виборах представників державної влади, не можуть бути ні морально, ні правно зобов'язанні бути виконавцями рішень, що в їх суть і форму поклали такий голос. Такий бо голос виходить із їх зверхньої особовости, незв'язаної суттєво з тією, що її творить розум, воля, душа й почування, тобто з правдивою субстанціяльно-духовою особовістю. Приклади такого голосу, що не впливає з правдивої особовости, наглядні в системі большевицького поневолення одиниці і народів.

Виходить, що доктрина „голос народу є голосом Бога” не завжди оправдана. Оправдання має місце тоді, коли існують усі вичислені критерії наявности голосу Бога в голосі народу, тобто, коли голос Бога має місце в основах ідей і доктрин, що їх нарід вибирає або творить, в підметності народу і на шляху здійснювання ідей і доктрин народом.

Логічною послідовністю наявности голосу Бога в підметності народу повинно бути позитивне відношення народу тільки до таких ідей і доктрин, в основу яких покладений голос Бога, і негативне до таких, в яких цього голосу немає. Такою ж логічною послідовністю повинно бути позитивне відношення тільки до такого шляху здійснювання цих ідей і доктрин, на якому супроводить їх голос Бога. Та часто буває так, що і одиниця, і нарід порушують цю логічну послідовність. Хоч у них самих голос Бога існує, то вони своєю свобідною волею вибирають або творять ідею чи доктрину, в основі яких цього голосу немає, або, вибравши чи створивши їх з цим голосом, здійснюють їх засобами, незгідними з морально-етичними засадами християнського світогляду, зачить, засобами, в яких немає голосу Бога. Відсут-

ність цього останнього хоча б в одному з цих відношень вичує його наявність в голосі народу і тільки присутність голосу Бога в усіх цих відношеннях робить його наявним в голосі народу.

Умовиною, без якої взагалі недоречним було б розцінювати критерії наявності голосу Бога в голосі народу, є запевнення такої свободи голосу одиниці й народу, яка виключає всяке моральне й фізичне приневолення.

Наявність голосу Бога в цілому народі, тобто в його більшості і меншостях, є найкращим зумовленням духового й фізичного росту, сили й успіхів цього народу в його змаганнях у житті й за життя. Це найбільш надійна оборонна сила проти зла різноманітних його змістів і форм, особливо проти зла комуністичного доктринерства большевицької породи. Можливості чути цей голос завжди були, є й будуть. Цей голос нісся з уст пророків у Старому Завіті, ним говорить Христос і Його Церква в Новому Завіті. Лише християнська наука в теорії і практиці, тобто наука Христа й його Церкви, і побудовані на ній моральні й етичні принципи, є тією базою, на якій може бути побудований справедливий соціальний лад і запевнений свободний розвиток індивідуально-творчих сил людини й народу, а за цим і людства. Божі й церковні заповіді, що є одночасно голосом Божим, унапрявлені на запевнення миру, добробуту й щастя людини як Божого образу й архитвору світу. Ці заповіді відкидає марксизм-ленінізм. Опертий на діалектичному матеріалізмі, він у жажливий спосіб відбирає людині свободу, накладаючи на неї ярмо експлуатованого гелота, дарма, що цю експлуатацію цинічно називає справедливістю. Ці заповіді іноді порушуються або й нехтуються приватним капіталізмом, хоч цей останній формально їх не лиш не відкидає, але й визнає. Голос Бога й тут часто приглушений або й знехтований в конкуренційній погоні за наживою життя.

„Християнська концепція соціальної справедливості — як правильно каже В. Олексюк (*До проблем доби обману мудрости*, Чикаго, 1975, ст.116) — виключає кожную соціальну експлуатацію людини людиною, і кожную біологічну, расову, класову і релігійну тоталітарність”. Тим то вона й є найкращим зумовленням і заурокою гуманности, свободи і поступу. Це тому, що голос Бога трансцендентує цю концепцію з її моральними і етичними принципами. І тому людина і нарід повинні керуватися цим голосом у приватному, громадському і суспільно-політичному житті для власного і загально-людського добра.

Володимир Жила

ДОКІЯ ГУМЕННА ТА ЇЇ БЕЛЕТРИСТИКА НА НАУКОВОМУ ТЛІ

(До 75-річчя з дня народження)

*Ні слова про спокій! Ні звуку про втому!
Василь Блакитний, „Вперед”.*

Цей знаменний рядок найкраще характеризує життя й творчість Докії Гуменної. У ньому віддзеркалене також і її недвозначне ставлення до питання про ролі письменника в літературному процесі, бо її творчість — це постійне поривання, рух уперед і сильне прагнення дати рідній літературі щось цікаве, оригінальне, і значне.

Ще далеко до появи першого друкованого оповідання, молода студентка педагогічної школи, Докія Гуменна, записала в свій щоденник, під датою 14 квітня 1921 р., такі ваговиті речення:

... Я знаю і ти знай (зверення до природи — В. Ж.) — на який кінець не вийде, а я буду прямувати до вершин свого розвою, твоїх дарів. Не дійду — буду повзти. Умру на порозі — з усмішкою на устах. Я ж жила в змаганні, а вмерла не переможена, я не зрадила своєї вдачі, я боролася за...¹⁾

Таким викристалізувався в уяві молоді дівчини ще 58 років тому образ її майбутнього, таким він прийшов у нашу свідомість, таким його напевно знатимуть і наші нащадки.

Докія Гуменна пройшла складний і нерівний шлях письменниці, який можна поділити на два періоди. Перший — від появи у пресі її першого оповідання до часу, коли внаслідок війни вона визволилася з радянської неволі (1924-1941). Другий — від 1941 р., до наших днів. У кожному періоді час кликав до діяння й Гуменна, не зважаючи на всі труднощі, діяла й робила багато. Але, щоб зрозуміти її творчість, треба познайомитися з її життєписом, із її розумінням літературної творчості.

Біографія письменниці розбивається також на два періоди. До війни й після війни. В соціалістичній системі та в капіталістичній.

---

1) Григорій Костюк, „На перехрестях життя та історії (I)”, *Сучасність*, ч. 3 (Мюнхен, 1975), стор. 52.

В соціалізмі, — пише Гуменна, — ніякої змоги поворухнутися, почуваєш себе в кліщах, ідеш під низьким склепінням, чавунна стеля давить — придушує тебе, от-от сплющить. В капіталізмі — гребешся, скільки маєш сили, без жадної опори й допомоги, все — на твоїй відповідальності. А зате — ніякого тиску на твою індивідуальність. Так на власній шкурі зазнала я різницю між цими двома системами.²⁾

Гуменна — дитина хутора. Батько її походив з одного хутора, а мати — з другого. Від батька успадкувала вона пристрась до книжки (хоч її батько освіти не мав, завжди дуже шкодував із цього приводу), а від матері — мовчазність, боязкість до людей та правдомовність.

Ця мамина вдача, — каже Гуменна, — й визначила мою нездібність „робити кар’єру”. Завжди я була знічена, непоказна, сіренька, несмілива, нешвидкогостромовна, неблизкуча... Не мала жадних успіхів ніде. Всюди й завжди дійсність мене відкидала. Але я й сама її відкидала, не приймала того, що вона мені підносила. Не вміла я заробити на життя, вічно в злиднях, без доступу до хоч сяких-таких вигод, навіть у театр не було за що піти, чи дозволити собі якусь подорож — чогось іншого, ніж мізерія одноманітного животіння... Без товариського кола, бо й кола того не було, — нецікава ж я! Одно, що було мені доступно, це книжки, цікавіше життя, ніж моє реальне. Ото в такому трибі йшов мій розвиток. Спрямованість не назовні, а зосередженість у внутрішньому. Бо при всьому тому я завжди щось думала, обсмоктувала якусь ідею-думку...

Не можна закинути мені й активності, напористости. Коли мене били, я воліла не боротися, а відступити. В одному була я тверда й непохитна: у обстоюванні мого природного й „конституційного” права працювати над українським словом, хоч би й у тих умовах, які були мені доступні.³⁾

Гуменна вважає, що її біографія дуже одноманітна й без жодних цікавих зовнішніх подій та ситуацій. Так, це почасти правда. Але тут же треба ствердити, що в її сірому житті є щось таке, чому треба позаздрити. Вона ніколи не лінувалася, завжди працювала, поспішала, не приховувала своїх думок, не обсипала своїх читачів зливою слів. Нікому не заздрила, жила в межах рушійних сил свого духа. Найосновніше те, що завжди щиро праг-

---

2) З листа Докії Гуменної, від 18 квітня 1978 р., до автора цієї статті, стор.

2. Лист зберігається в автора.

3) Там же, стор. 1.

нула своєю діяльністю бути корисною своєму народові.

Гумснна твердо переконана, що в її біографічному візерунку є ще один персонаж-істота, сам автор цього візерунку. Вона пише:

Я (не смійтеся) вважаю, що долею моєю керує якась Сила, яку я називаю Опікуном. Багато разів проявлялася і проявляється вона. Якщо стаю перед безвихідною ситуацією — з'являється непередбачене і вихід. Я маю йти якимсь певним, визначеним мені шляхом. Якщо я збочую з нього, — зразу дає себе знати Сила ця і скеровує мене на виточену путь. Тепер, звертаючи очі на мій сірий, невиразний і невдачливий пройдений шлях, на оте відкидання мене, то бачу, що так і треба було. Бо якби я мала хоч який успіх, то, по-перше, не насмілилась би я, кузька, вирватися із системи і продиратися на захід... По-друге, блискучі всі пішли у м'ясорубку, — а кому була потрібна я, коли ніхто не хотів зо мною говорити?

Ця ж безвихідь, що ніхто на еміграції не хотів видавати моїх книжок, примусила мене взятися за видавання самій. Отже, віра в себе нейперше. Чи влад, чи невлад, а я мусила видати ті рукописи, що везла до Америки в наплечнику. Видавців не було, добратись до „фондів” незугарна, тож довелося, як черепасі, повзти помалу та й повзти, аж поки не спорожнів наплечник.

А чи насмілилась би я взяти на себе таке важке завдання, якби не та Сила. Ні, й тут є якась рука, що направляє мої вчинки й витворює ситуації навколо мене.

Як назвати це? Фаталізм? Містика? Не знаю. Я відчуваю це реально.⁴⁾

Такі запитання, на нашу думку, зовсім природні. Вони жевріють в уяві письменниці, їх відчують і ті, що цікавляться її долею, а головню її призначенням як творця. Тут, таки діє вища сила, що зберегла й постійно опікується Докією Гуменною, бо вона має виконати певну важливу місію. Президія Об'єднання українських письменників „Слово”, вітаючи письменницю з 70-річчям життя й 50-річчям творчої праці писала: „Правда життя і любов до свого народу — це єдиний закон, що ним керувались Ви в житті й творчості”.⁵⁾ За цю правду й любов Гуменна зазнала тяжких ударів під радянським ладом. Про цю правду й любов вона з новою самопосвятою пише на еміграції. І ця правда, й любов — це ті місійні завдання, що стоять у центрі її уваги.

4) Там же, стор. 2.

5) Нові дні (квітень 1974), стор. 3.

Яке в загальному ставлення Гуменної до мистецької творчості? Письменниця відповідає на це запитання так:

Коли мене дуже знищували (бо не вміла писати на „соц-замовлення”), я думала: що ж таке творчість? Це ж те, що виявляється вільно, без примусу-накидання... Творчість є тільки національна... Творчість непримирлива з усякими іншими обов'язками. Будучи сумлінною людиною, обов'язки доводиться виконувати нейперше. А час на творче зосередження має бути необмежений нічим... Творчість вимагає вільного вияву: не оглядатися, хто що скаже, чи кому це подобається чи ні.⁶⁾

Як видно, її розуміння мистецької творчості чи творчого процесу відзначається індивідуальними особливостями, пов'язаними з її життєвим досвідом і талантом. А сам її творчий процес — це напруження усіх психічних і фізичних сил, окрилених світоглядом і співзвучних з мистецькою метою, якою вона керується.

Як же письменниця ставить до формування її мистецького таланту, та її творчих успіхів:

Я й досі не знаю, чи маю мистецький талант. Все те, що досі написано, я вважаю вправою, підготовкою до справжнього мистецького утвору, такого, як я дуже хотіла б написати, але ще не написаного. Оце моє зацікавлення доісторичною людиною та далекою минувшиною України і інших цивілізацій саме й почалося з того, що я нездібна була догодити вимогам критики у часи мого росту, яко письменниці, і з того, що я взагалі не знаходила собі місця в тих обставинах, в яких мені випало вродитися та жити. Таке слово: неспівзвучна епосі. Це я чула на мою адресу від ближчих і дальших: „Ти — несучасна!” „Ви політично неписьменна! Не читаєте газет!” „Ви — примітивна!” „Заткнись із своєю християнською мораллю!” То що. Не вміла я писати так, як вимагалось, не знаходила в собі такого ентузіазму, який був потрібний, і виходило, що я якась зайва людина. Я тут чужа! А ще й піддали жорстокому осудові мої друковані щирі („політично безграмотні”) нарис *Листи із степової України, Ех, Кубань, ти Кубань, хліборобная*... а потім і зовсім мене затоптали.

То де ж моє місце? — питала я себе. — Я примітивна. То гаразд, пошукаю свою примітивну родину. Десь же я маю бути своя. Десь там треба мені бути, мати атмосферу, щоб було чим дихати.

---

6) З листа Докії Гуменної від 18 квітня, стор. 3.

Оце й лягло в основу мого читання. Завдала собі таку школу-студію. ... В бібліотеці Академії наук підходить до мене знайомий літератор, заглядає, що я читаю. Австралійські машкари, розмальовані голі дикуни, Джеймса Фрейзера *Золота гілка* ... В якому світі ви живете? — здивовано питає. Дійсно! Тотемізм, замість соцзмагання й ударництва та резолюцій дванадцятого з'їзду ВКП/б/.

Так навпомацки й самотужки натрапила я на трипільську культуру. Зацікавилася неймовірно! Оце ж вони й є мої примітивні родичі! Мій рід! Вже тоді, в тридцятих роках, я поставила собі творче завдання: написати повість про Трипільля. Це було не тільки сміливо, а навіть нахабно, бо я ж не була вхожа в царини археології. Але дуже хотілося. Більше того: це було те, що надавало змісту в моїй непотрібній й невідомо нащо появленій присутності на цій планеті. Тому я, перемагаючи свою природню несміливість, знайшла дорогу до Інституту археології, там знаходила науковців, у них допитувалася про те, що було мені незрозуміле чи невідоме. Бувала й на наукових конференціях, щоб вхопити тропи, маючи весь час на оці мою тему ... Навіть впросилася до трипільської експедиції на один сезон.⁷⁾

Результатом цього багаторічного прагнення була нова тематика й нова жанрова форма в творчості Гуменної — белетристика на науковому тлі. Гуменна виступила цим разом як майстер передісторичної повісти, і в творі *Велике Цабе* (1952) майстерно описала пригоди й життя в Україні близько п'ять тисяч років тому. Перед читачем з'явилися нові образи стародавньої культури, виявленої не з писаних історичних документів, а з археологічних розкопок селищ-толок колишніх трипільців. Ми не будемо тут розглядати фантастичної казки, що її створила письменниця навколо археологічного матеріалу; про це багато написано в окремих статтях і рецензіях, де автори виклали свої думки. Нас цікавлять світовідчуття й світосприймання, що їх змалювала в цьому творі Гуменна. Світовідчуття письменниці дуже своєрідне, наскрізь пов'язане з природою, огорнуте символікою та насичене естетичними формами життєвого побуту давнини. Її світосприймання в цілому не грішить розбіжностями чи можливими суперечностями між чуттєвим і логічним. Вона розгортає свої мистецькі крила й творить нову дійсність, щоб захопити читача та створити конкретну систему поглядів на світ у казці. Сила цього твору,

---

7) З листа Докії Гуменної, від 16 березня 1979 р., до автора цієї статті, стор. 1-2. Лист зберігається в автора.

на нашу думку, проявляється в образності, динаміці та вмінні авторки використати давнину для змалювання надреального й пов'язати його з реальним. У яскравих картинах та образах оди-ночне стає виразом загального, виникають абстрактні схеми, де не зображуються живі люди й характери, а типи з-перед п'яти тисяч років

І тут мимоволі виникає питання, чи авторка зуміла в мистецькій формі відтворити ці давні-давні часи? На цю тему свого часу писав Лука Луців, який ствердив, що „читачі сприймати-муть *Велике Цабе* тільки як літературний твір, який варто кожному прочитати”.⁸⁾ В. П. Петров, вчений археолог, вважав, що авторка „цілком упоралася із своїм завданням”.⁹⁾ Григорій Кос-тюк у своїй прихильній статті „На перехрестях життя та історії” пише:

Авторці вдалося далеко більше. Вона створила живе, динамічне, різнобарвне і складне видиво людських громад прадавньої доби трипільської культури. Її розповідь про ту добу — це чарівна поема з добірним метафоричним словом, з внутрішнім ритмом, з мистецьким поєднанням реального з надреальним і давноминулого з сучасним. Вона зуміла розкрити таємницю давноминулого й протягнути якусь не-видиму, але таку відчутну нитку, що зв'язує нас і ту пра-давнію добу в органічну духову єдність... Доба, герої, їх побут, переживання, вчинки показані в живих образах, в їх дії в конфліктних ситуаціях. А над усім панує авторове знан-ня доби, оберте на численні найновіші наукові дані.¹⁰⁾

Наступні твори письменниці *Благослови мати!* (1966), *Родин-ний альбом* (1971), *Минуле пливе в прийдешнє* (1978) теж вини-кали з того, що як не було письменниці дуже гірко, як не відчу-вала вона свою чужість в оточенні, в що не видала її доля, вона завжди виключалася з дійсності й переходила в царину своїх улюблених думок.

Отак, — пише Гуменна, — спливало на думку якесь одне слово, — як його зрозуміти? Звідки воно в нас? — і ця ниточка вела далі, далі. Записувала все те *для себе*, щоб мати світ і атмосферу, якої нема в околі.

Коли ці записи набирали якогось уже читабельного

---

8) Лука Луців, „Розкрита давнина”, *Свобода* (недільне видання), ч. 34 (278), 19 жовтня 1952, стор. 3.

9) В. П. Петров, „Лист-рецензія”, Додаток І до твору *Велике Цабе* (Нью-Йорк, 1952), стор. 145.

10) Григорій Костюк, „На перехрестях життя та історії (II)”, *Сучасність*, ч. 4 (Мюнхен, 1975), сор. 67.

оформлення, тоді знаходилась у мене сміливість публікувати, хоч із свідомістю, що це ж для загальної публіки нецікаво, а науковці може й висміють. Була ще й друга думка: нічого в українській літературі з такого жанру нема, а я ж читаю таке цікаве в інших.

На моє диво, — ні, публіка цікавиться! Небагато таких, але все ж у читачів є інтерес до минувшини.¹¹⁾

Перечитуючи ці три останні твори ми помічаємо в них велику спільність. Вони творять окрему групу для себе, кожна наступна книжка споріднена тематично з попередньою. Це потверджує і сама письменниця. Вона пише: „Я вважаю тритомником *Родинний альбом*, *Благослови мати!* та *Минуле пливе в прийдешнє*. Ці три речі пов'язані і, начебто, кожна наступна книжка розвиває тему попередньої”.¹²⁾ *Родинний альбом* — про первісні кроки людини, що відірвалася від звіриного царства, і про велику роль її „філософії” — тотемізму, всебічної школи в процесі шліфування. А також і про сліди цієї школи в нас та в інших передових цивілізаціях. *Благослови мати!* — інший аспект цього росту й роль жінки — матріярхату (який існував може сто тисяч років палеоліту) у встановленні суспільних інституцій, а також останній спалах матріярхату в неолітичних та енеолітичних хліборобських культурах, зокрема трипільській. *Минуле пливе в прийдешнє* змальовує глибинні коріння українського народу ще з сьомого тисячоліття до нас, що засвідчується нашими звичаями, віруваннями та етнографією.

Дві перші праці — це казки-есеї, а третя — це розповідь про Трипілья. Григорій Костюк вважає, що це візії історіософічного та мітологічного характеру. У них Докія Гуменна — витончений реаліст — „вирушила в романтичну мандрівку таємничими просторами минулих тисячоліть”.¹³⁾ Вона вибрала цей трудний шлях, щоб дійти до коріння нашої самобутності, розкрити явище тотемізму, що заховалось у стародавніх віруваннях і, таким чином, пояснити таємниці нашого минулого. *Родинний альбом* попри усю наукову фактуру — „це альбом української родини”, бо він „немов зв'язує відірваних від землі читачів незримими нитками з Україною”.¹⁴⁾

Таким чином, *Родинний альбом* разом з давнішими творами *Великий Цабе*, *Благослови, мати!* — це перші спроби в українській

11) 3 листа від 16 березня 1979, стор. 3.

12) Там же, стор. 4.

13) Костюк, „На перехрестях життя та історії (II)”, стор. 73.

14) Оксана Керч, „Докія Гуменна, *Родинний альбом*”, Українська книга, ч. 3 (1971), стор. 86.

літературі розробити новий жанр, який наша письменниця називає „белетристикою на науковому тлі”. Твір *Благослови мати!* чудово змальовує культ матері. Він незнищений, яскравий, повний краси та ще більш близький нашій дійсності. Немов увижаються нам ці перші родові громади, в центрі яких стоїть мати, господиня вогнища. Саме тут проявляється самотність українського буття й старовинність нашої культури. Що більше книга захоплює читача, зачаровує його не лише скарбом знання, але також умінням письменниці передати це знання з духом переконання, що має сама авторка. Вона захоплена своєю казкою і це захоплення передає читачам. А спосіб її передачі дуже цікавий! Вона, як відзначила Галя Нитченко: „Ніби веде за руку читача, розказуючи йому веселим тоном цікаві історії. Читач мимоволі приймає кожну картину й вірить їй, коли нараз йому доказується, що, якщо він, у все попереднє повірив, тоді ще одна нитка доведена до кінця і зав'язана: доказаний ще один зв'язок «модерної» України з першими мешканцями на тій землі. І, таким способом, дійшовши до кінця розповіді, читачеві вже запізно не згоджується з висновками авторки”.¹⁵⁾

Дуже цікавий заголовок придумав А. Юриняк, пишучи про твір Гуменної *Минуле пливе в майбутнє*: „Що стверджує і до чого нас кличе «Розповідь про Трипільля» Д. Гуменної”.¹⁶⁾ На це питання найкраще відповіла таки сама авторка: „Тепер особливо актуально *знати* — і то зазирнути якнайглибше, скільки вдасться. Тепер, коли нечиста сила завзялася викорінювати наші звичаї, переробляти увесь лад життя, ламати психіку, створювати штучні ерзац-обряди, винищувати національну неповторність, тепер знання минулого — жива, цілюща вода”.¹⁷⁾ І тому завдання письменниці „*наблизити* давні епохи, не відкривати”.¹⁸⁾ У неї свої герої — це „віки, племена, їх витвори”.¹⁹⁾ На сторінках розповіді вони живуть своїм життям. Їх огортає чародійна могутність і якась окрема святість. Вони промовляють мовою стародавніх обрядів, пісень, корінь — рідна старовина. Гуменна немов би розкриває нашарування української землі й вичитує історію її минулого. Вона нічого не вигадує, не фантазує, вона розповідає про мовчаз-

15) Галя Нитченко, „Оригінальна, досконала, цінна...” (Докія Гуменна, *Благослови мати!*), *Новий обрій*, ч. 3 (Австрія, 1967), стор. 176-77.

16) *Український голос*, 25 жовтня 1978 р., стор. 6.

17) Докія Гуменна, *Минуле пливе в майбутнє*, стор. 302.

(Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США, 1978), стор. 6.

18) Там же.

19) Там же.

не минуле, не записане, а задокументоване археологічними знахідками й етнографією. Це і є — як пише авторка — „та тверда скеля, що об неї розбиваються усякі загарбання, асиміляції...”²⁰⁾ Що більше авторка дає свою власну аналіз та інтерпретацію того великого минулого. Вона розшифровує його численні символи, говорить про значні археологічні знахідки, тотеми, талісмани, заглиблюється у вірування, звичаї, пісні, говорить про прикмети світогляду. Вона кидає сильне світло прожектора „у саму гущу побуту, у млу правіку”.²¹⁾

У епілозі авторка приводить усі свої докази до спільного знаменника: „Діялося багато, поки дійшло до нас, нащадків. Одна за одною маршують археологічні культури, що розцвітали й згасали на терені України після другого тисячоліття до н. е. . .

Але не можна й обійти факту, що Трипілля поклало основи нашого національного світогляду і витворило своєрідність, якої нема у всіх наших слов'янських сусідів. Те „щось”, унікально відмінне, є просто в нас самих”.²²⁾

Озброївшись великим знанням з археології, етнографії, мітології та філології, Докія Гуменна з успіхом запроваджує нові індивідуальні особливості до своєї белетристики на науковому тлі. Більше того, її твори цього жанру мають окремі своєрідності, бо вона „як мистець-дослідник, як психолог і візіонер зуміла відтворити дух і провідне місце української людини, відшукати якнайглибші джерела її історичного існування і тим поглибити історичне буття нашого народу. Це грандіозна романтична візія в ретроспективному спрямуванні, що проймає всі твори Докії Гуменної цього жанру”.²³⁾

Таким чином, її новий жанр, породжений потребою мистецького відображення белетристики на науковому тлі, набирає нового значення — у ньому з'являються умовність, порушення дійсних співвідношень між явищами, реальній дійсності протиставляються картини надреальні з далекого минулого, з'являються образи навіяні таємничістю, недослідженістю, а часто й обставини екзотичного характеру.

Її стиль писання повістевий, багатий і захоплюючий, повний індивідуальних прикмет самої авторки. Вона живе проблемами нашої давнини, навколо якої змальовує свої образи, розкриває характери своїх персонажів, по своєму підходить до використання досвіду попередників і сучасників та наскрізь своєрідно кори-

---

20) Гуменна, *Минуле пливе в прийдешнє*, стор. 302.

21) Там же, стор. 111.

22) Там же, стор. 309-10.

23) Костюк, „На перехрестях життя та історії (II)”, стор. 73.

стується засобами української мови. У неї неповторні інтонації, добрі метафори і порівняння. Її мова образна. За допомогою тропів вона створює яскраві картини з далекого минулого, змальовує образи людей, розкриває їх характери.

Вона смілива, оригінальна. Відважно прямує шляхами власних думок, викликаних подіями минулого й доступною їй літературою. Думок своїх вона не причепурює, не дозволяє їх нікому процenzурувати, „щоб пристосуватись до існуючих сьогодні догм”. Вона прямо заявляє „Хочете погоджуйтесь, а не хочете — будуйте свою картину . . . ”²⁴⁾

Отже, перед нами оригінальна й цікава письменниця. Її мистецьке слово щире, вартісне й наскірізь культурне, а її цінна творчість — „Це грандіозне романтичне видиво, гострозорий вгляд письменниці в минуле нашого народу, що має глибоко актуальне звучання”.²⁵⁾ Це романтичне видиво в дійсності ще більш грандіозне, ніж його зуміла змалювати авторка у своїх творах, що є піонерським зусиллям і заохотою для нашого молодого покоління до засвоєння творчих надбань, бо наша минувшина — це невичерпна криниця великого знання!

---

24) Гуменна, *Минуле пливе в прийдешнє*, стор. 191.

25) Костюк, „На перехрестях життя та історії (II)”, стор. 73-74.

Д-р Марія Овчаренко

ДУХОВА КРИЗА ПАВЛА ТИЧИНИ (IV)

(Продовження з чч. 3-4, 1978)

„Чортів вітер! Проклятий вітер!”

Після чотирирічної перерви появляється в 1924 р. нова (четверта з черги) збірка Павла Тичини п. з. *Вітер з України*, до якої увійшло 26 творів, написаних між 1920-1924 роками. Збірку в цілому характеризують тематична багатогранність і формальна різноманітність. Є тут програмові та публіцистичні вірші, філософсько-політичний цикл з багатством версифікаційних і ритмічних форм, короткі картинки і політично насвітлені переспіви з староукраїнської літератури, поема-цикл, написана ритмізованою прозою, поема, стилізована в дусі народньої думи, політичні памфлети, насичені полемічною гостротою, уривки з щоденника і ін. Нема тут тільки справжніх ліричних віршів, що так підносили мистецьку вартість його перших збірок.

Крізь усі ці різноманітні твори зб. *Вітер з України* червоною ниткою проходить провідна ідея, якою Тичина хоче засвідчити своє змодифіковане становище до революції і до політичної ситуації, що тоді створилася в Україні. Іншими словами — це вірші, що, як і в попередніх збірках, наче сторінки із щоденника, відбивають авторові спостереження, думки й почуття під впливом безпосередніх явищ і бурхливих подій, що їх було стільки в тодішній Україні. І так, як у попередніх збірках, Тичина на різні лади з замилюванням експериментує віршовою формою, впроваджуючи в цей спосіб в українську літературу нові поетичні зразки.

Але новим явищем у цій збірці є, як уже тут згадано, тичинине змодифіковане ставлення до революції і в парі з цим його змодифікований політичний світогляд. Цю зміну в його поглядах наявно показує вступний програмовий вірш, „Вітер з України” (1923 р.), який містить ключеві ідеї й образи цілої збірки і від якого походить її назва. Головний образ вірша — вітер, до речі улюблений образ Тичини¹), символізує революцію так, як і в

---

1) Деякі критики пояснюють його походження від образу, створеного російським поетом А. Блоком у його поемі „Дванадцять”: „Ветер, ветер на всем Божьем свете...”

програмовому вірші зб. *Плуг*, але його символіка, паралельно із зміненними поглядами Тичини на революцію, тут уже змодифікована. Це вже не вітер із вірша „Плуг”, що все „трощить, ламає, з землі виринає”, а будуючий чинник, що несе рух, силу, благодатну вістку волі на схід і захід. Свої ідеї передає Тичина в специфічний для нього манері, лаконічною мовою, в згущених, експресіоністично нарисованих образах. Хоч фізичні якості вітру, його силу й розмах відтворює поет чітко короткими мазками, проте його увага звернена передовсім на символіку образу, яку невправлений читач не зразу розгадає і тільки з пояснень критиків може зрозуміти, що в словах „і вже в гаю торішний лист — як чортове насіння...”²⁾ поет має на думці розпорошення старих ідей під подувом революційного вітру, а за символічним образом вітру, що „упнеться в грузлую ріллю, піддасть вагонам волі” — говорить про селянство і робітництво.

У поетичній уяві Тичини розмах революційного вітру розноситься далеко по світі, викликаючи протилежні реакції: подив для революції на Сході, що його тут репрезентує Рабіндранат Тагоре („Нема бунтарства в нас: людина з глини...”), недовір’я на Заході („то похід звір’я, звір’я чи людини?”). У відповідь на своє недовір’я і скептицизм для революції Європа чує глумливу погрозу Тичини:

*Не ждіть, нани, добра:
даремна гра!*

У символіці вірша виразно пробивається кілька основних ідей, що тоді почали домінувати в світогляді Тичини: 1) його захоплення революцією („Нікого так я не люблю, як вітра вітровіння”) і його віра в благодатний вплив революції на прогрес і розвиток країни та 2) його антагоністичне ставлення до капіталістичного Заходу. Разом з цими тенденціями, що, до речі, гармонійно вкладалися в російську комуністичну програму, Тичина не менше промовисто дає тут також вияв своєму неvigаслому ще українському патріотизмові. І заголовок вірша, і металічний рефрен („Рече вітер з України, вітер з України”) говорять вимовно про те, що Тичина мав тут на думці передовсім український революційний рух. Що більше, у фіналі вірша висказане навіть синівське визнання любови до рідної землі:

---

2) Усі цитати із творів Тичини взяті з кн. П. Тичина, *Вітер з України*, „Червоний шлях” Харків, 1924. Правопис у цитатах зберігається такий, як у цьому виданні.

Ах,
нікого так я не люблю,
як вітра вітровіння,
його шляхи, його боління
і землю,
землю свою.

Треба, одначе, мати на увазі, що цей патріотизм Тичини, хоч і висказаний беззастережно і без оправдань, як напр. у зб. *Плуг* („... любити свій край не є злочин, коли це для всіх...”), не можна вважати його прямим продовженням поетового почуття з часів „Золотого гомону”. Адже з такою самою інтенсивністю бренть тут любов до „вітра вітровіння”, тобто революції, бо на протязі останніх років метаморфоза поглядів Тичини перейшла вже кілька етапів: від „клярнетизму” 1917-1918 рр., через протиреволюційний сковородинсько-християнський гуманізм зб. *Замість сонетів і октав*, через хитання й суперечності зб. *Плуг* аж до самоутвердження на позиціях революції в зб. *Вітер з України*. Усі ідейні коливання Тичини йшли паралельно з історичними подіями в Україні. Золоті тони соняшних клярнетів замовкли, коли Директорія УНР у 1919 р. залишила Київ і в грудні того самого року встановилася влада УРСР. Червоний терор т. зв. воєнного комунізму, що тривав до 1921 р., і голод в Україні в 1921-1922 роках, знайшли також свій відгомін у деяких віршах Тичини.

Збірка *Вітер з України* появилася в час т. зв. НЕП-у, коли в Україні під час українізації розгорнувся небувалий дотепер ренесанс української літератури. У ті часи Тичина жив у Харкові, тодішній столиці УРСР, куди він переїхав у 1923 р. під наполяганням свого приятеля Василя Блакитного. Без сумніву, харківське літературне оточення стимулювало ідеї та оптимістичний тон програмового вірша „Вітер з України”, що його Тичина присвятив Миколі Хвильовому.³⁾ Хоч, як згадано вище, вірш цей ще показує патріотизм Тичини, одначе не можна вважати, що це „свіжий сильний образ нової вістки клярнетизму й українського відродження”.⁴⁾ Переконливішою здається думка, що в „Вітрі з України” Тичина „стоїть виразно на українських советських позиціях”.⁵⁾ Симпатизуючи з Хвильовим і ваплітянською групою, що намагалася створити український советський фронт, Тичина

3) Цю присвяту викинула сучасна советська цензура.

4) Див. Юрій Лавріненко, *Розстріляне відродження*, Париж, 1959, ст. 951.

5) Н. Г. Советські літературні аскари, *Самостійна думка*, річник 6-ий. Чернівці, 1936, ст. 516.

„дістався до найбільш пристойної і національно зафарбленої та заангажованої групи”,⁶⁾ і там закріплювалися його нові концепції й остаточно оформлювалося його афірмативне ставлення до революції. Можливо, що тут відіграли значну роль сподівання на відродження довгими віками занедбуваної України, розбуджені процесом українізації, і віра, що революційний рух стане промотором нової історії людства, у якому Україна займе провідне становище. Відсіля в програмовому вірші ці самопевні звертання до Сходу, символізованого Рабіндранатом Тагоре, і глузливий виклик Заходові, підсилені рефренами „Регоче вітер з України, вітер з України!” та увінчані визнанням любови до батьківщини, відбивають нову віру Тичини в післанництво України, як революційного провідника в світі. Предметом поетової любови стає вже не Україна „Золотого гомону”, а соціалістична, советська Україна, що перекликається з „загірньою комуною” Хвильового. У своєму програмовому вірші, якого бравура й оптимізм скріплюється ще й його різноманітною метричною формою, Тичина став уже певною ногою на українсько-советські позиції.

Незаперечних національних аспектів не замовчують навіть деякі сучасні советські критики, хоч щоправда підкреслюють тут передовсім „революційність” Тичини. „Поняття боротьби двох соціальних світів наповнилося в Павла Тичини національними ознаками. Поняття „Україна” і „революція” не тільки зблизилися в його свідомості, вони стають... одним цілим, нерозлучним...”⁷⁾ Але саме цей національний патріотизм непокоїть інших советських критиків: „Можуть спитати: чому в вірші Тичини вітер, що втілює силу нової соціалістичної ідеології і культури, віє тільки з *України*, а не з усієї радянської землі? .. Справді в вірші формально говориться про одну лише Україну, і це до деякої міри знижує його ідейну цінність: адже як міцніше стало б усе на свої місця, коли б поет в тій або іншій формі згадав про нерозривну братерську єдність радянських республік”.⁸⁾

Однаке цієї „єдності”, якої домагається правовірний сторож советських „чеснот”, Тичина в 1924 р. ще не оспівував, хоч Союз Радянських Соціалістичних Республік був створений ще в 1923 р. У час написання „Вітру з України” Тичина був ще українським поетом і патріотом своєї землі, незважаючи на основні зрушення в його ідеологічному світогляді.

Слід однаке пригадати, що зацікавлення Тичини комуністич-

---

6) Там же.

7) Семен Шаховський, *В майстерні поетичного слова*, Київ, 1958, ст. 76.

8) Леонід Новиченко, *Поетія і революція*. Київ, 1956, ст. 190-191.

ними ідеями проявилось ще раніше, і він утримував його в творі „Живем комунією”, написаному ще в 1920 р. і надрукованому в 1921 р. в журналі *Шляхи мистецтва*⁹⁾ та пізніше включеному в зб. *Вітер з України*.

У цій поемі^{1,0)} що складається з 10-х коротеньких частин, автор ритмічною прозою розповідає в трьох перших частинах про декілька епізодів свіжо зорганізованої комуні в маєтку Спасо-Преображенського монастиря в Межигір'ї під Києвом, забраному в ченців під час воєнних дій.

Комунари працюють серед неприхильного для них оточення. У монастирі живуть ще ченці, які оминають їх мовчки і „довго хрестяться й плюють направо і наліво”. Навіть Дніпро похмурніє. Неприхильність до комунарів виявляють і веслярі, що на човнах везуть дрова для міста. У мові Тичини — це бандити, які погрожують комунарам в зимі „зовсім їх добити”.

У третій частині Тичина знов дуже лаконічно говорить про ще драматичніші події: „Село підбурено — прийшлося боронитись. До крові звикли ми давно...”¹¹⁾

Поранений, речник села, якого схопили комунари, докоряє їм: „Ви одняли в нас той спокій, якого ввік не вернеш. Ви бога¹²⁾ скинули і зрабували землю — прокляті будьте ви!” Але далі автор піддає Пораненого ідейній метаморфозі. Комунари його „догледіли, читать навчили і писать, розкрили перед ним завісу. І от тепер він наш”.

Дальших сім частинок присвячує Тичина політичним роздумам, гаслам, політичній пропаганді й агітації. Місцями ці міркування хаотичні, і тяжко їх зрозуміти. Центральним алегоричним образом є тут Дніпро, що, як стверджує критика, своєю пасивністю, химерністю і неприєднанням до революції, символізує українське село, а то й всю українську націю, що в той час в загальній більшості відкидала комунізм. Тому Тичина переплітає свої рядки закликами до Дніпра й України: „Коли вже на тропу ти вийдеш, Україно? І ти, мій Дніпре-інваліде, чи ти коли прокинешся, упертий?” Поет погрожує Дніпрові шаблями шаленого вітру, тобто революцією, пригадує йому соціальну боротьбу в

---

9) Усі цитати взяті із зб. П. Тичина, *Вітер з України*, Харків, „Червоний шлях”. 1924, ст. 46-55. У цитатах зберігаємо правопис тієї збірки.

10) Назву „поема”, як прийнято критикою, вживаємо тут умовно, бо поемою в дослівному розумінні „Живем комунією” не є. Нема тут ні акції, опертої на подіях, нема центрального героя, ні психологічного зображення характерів тощо.

11) „Вітер з України”, ст. 48.

12) Зберігаємо такий сам правопис, як і в цьому виданні, де слово Бог пишеться з малої букви.

минулому України, а коли Дніпро й надалі остається байдужим, він бажає бурі, щоб пройшла над цілим краєм, і закликає Дніпро приєднатися, бо „вже встали і Рейн,¹³⁾ і Волга, і Дністер...”

Останній розділ складається з лірично-політичних вигуків, що закінчується несподіваним фіналом, в якому в ім'я „нового життя” Тичина апотеозує навіть криваве насилля: „Ах, скільки радості, коли ти любиш землю. Нема у ній ні ягодів, ні бога, ані семи небес. А є лиш гордість і горіння, сукупна праця і хвала.

Ну щож з того, що всесвіт кров залляла? Майбутні встануть покоління — єднання тіл і душ...”

Так легковажно про кровопролиття говорить той сам поет, з-під пера якого ще недавно вийшли слова: „Прокляття всім, прокляття всім, хто звірем став” та „Жорстокий естетизм, й коли ти перестанеш любитися з перерізаного горла?” Ці слова засуду революції висказав Тичина в зб. *Замість сонетів і октав*, яка вийшла друком у тому самому році, коли була написана поема „Живем комунією”. Це був рік, коли Тичина, затративши віру в національне відродження свого народу, з трудом намагався переставитися на революційну романтику. І так, поруч з військовими політичними вигуками в деяких його тодішніх поезіях одночасно пробиваються також і відгуки фактів справжньої дійсності. Таким незаперечним фактом історичної дійсності в „Живем комунією” є негативна постава широких мас українського населення проти комунізму, що втілено в алегоричному образі Дніпра і передано в словах Пораненого.

Але саме ці рефлекси історичної правди не подобаються ортодоксальним советським критикам, і за це вони й докоряють Тичині: „В *Живем комунією* поет був не правий, коли уявляв собі свідомих будівників соціалізму в вигляді купки людей, оточених морем «дикого, як шипшина» і в значній частині ворожого або пасивного селянства... Серйозна ідейна слабкість поеми полягає і в тому, що образ темного, несвідомого селянства автор схильний був видавати мало не за головний національний український образ. Символічним втіленням цієї «національної стихії» в поемі виступає Дніпро, чий складний, химерний і в той же час схильний до косності характер в якійсь мірі є для поета «характером українського села, більше того — характером всієї української нації»¹⁴⁾

---

13) У пізніших виданнях „Рейн” змінено на „Дін”, бо, як відомо, революція не охопила Німеччини, і тичинині передбачення були неоправдані.

14) Леонід Новиченко, *Поезія і революція*, ст. 176.

Із значною мірою негативної критики підходить до цього твору інший советський критик, якого не задовольняє передовсім форма „Живем комуною”: „...зміст суджень заходить у непоробну суперечність з розкиданістю стилю, коли речення подаються без логічних зв'язків і наступності. З трудом із цієї мозаїки сприймає читач думку автора...” Апробуючи ідейні елементи твору, критик все таки в своїх висновках відкидає його форму: „Матеріал циклу, як видно, включає різні важливі ідейні елементи, які так і не поєдналися в художню спільність”.¹⁵⁾

Рішення Тичини стати по стороні революції могло викристалізуватися більш-менш у 1921 р., коли він написав кілька віршів на соціально-політичні мотиви. Події цього трагічного для української нації року, такі, як II Зимовий похід, трагедія Базару, повстанські рейди, пройшли мимо його уваги, не знайшовши відгуку в його творчості. Не обминув, однак, Тичина мовчанкою нещастя, що навістило Україну в перших роках большевицької влади, а це голод, від якого вимерли тисячі наших селян, бо навіть найгаласливіша комуністична пропаганда не в силі була заглушити тоді в його серці співчуття до людського горя. І так у мажорні тони „Вітру з України” інколи вкрадаються дисонанси, що нагадують паралельні мотиви зб. *Замість сонетів і октав*.

Голодом 1921 р., який советські історики неправдиво пояснюють посухою і неврожаєм, навіяний вірш „Осінь така мила”. Трагічну подію смерті матері від голоду зображує Тичина в формі алегорії про дівчинку-осінь, що прийшла з обідом запізно, щоб урятувати вмираючу від голоду матір. Наївна дитяча розповідь контрастує з явищем смерті й підсилює враження трагізму.

Але в вірші „Голод” вже в реалістичний спосіб, наче наочний свідок, дає Тичина жалюгідну картину селян-утікачів, що шукаючи за куском хліба, опинилися в залізничному вагоні. Про їх долю поет пише простими словами непідробленої правди:

„Коло вогню в вагоні збились
і мруть голодні втікачі.
І дим їм очі виїдає.
Мороз проходить аж в кістки”.¹⁶⁾

У центрі уваги стоїть родина обездолених утікачів. Голодна дитина плаче за хлібом. Центральний образ смутку й болю, як звичайно в творах Тичини, мати:

---

15) Семен Шаховський, В майстерні поетичного слова, Лірика Павла Тичини, Київ, 1958, ст. 92-93.

16) Лавріненко, Розстріляне відродження, Париж, 1959, ст 51-52.

В лахмітті, в скорбі, в болячках
зігнулась мати. В щось дитя
закутала, та все: ну спати —,
навік заснуло би ти... Життя!

Звертаючись до батька, мати говорить:

Ти чув?... недавно десь тут жінка
зварила двох своїх дітей...

Розпачливий оклик батька, „божевільна, мовчи, мовчи!” — і голосний плач матері показують душевний стан нещасних, голодом мучених селян-утікачів, що, можливо, самі находились на грані людоїдства. У цьому короткому ескізі з діловою сухістю, не вживаючи ніяких поетичних прикрас чи тропів, і утримуючись від засудження винувників голоду в 20-х роках в Україні, Тичина наче мимоходом говорить про деякі епізоди з безодні людського горя.

Про голод згадує Тичина також у деяких інших віршах, але вже в іншому контексті і з іншим спрямуванням, так що ці згадки викликають враження різкого оклику, що мимовільно виринається з наболілих грудей.

У циклі „Вулиця Кузнечна”, що складається з п'ятих віршів, Тичина передає в лаконічних словах свої імпресії із знищеного воєнними діями Києва і свої міркування з цього приводу, в яких підносить дві ідеї, що їх тоді пропагували комуністичні агітатори. У першій частині диптиху, „Захід”, автор короткими штрихами малює понуру картину заходу сонця в місті, де „і чад і дим”, і гайвороння, і „більма сизих калюж” і вітер афішами метляє”. Понурість настрою збільшує ще спостереження про те, що

Місто — от-от засне, замре, навіки заніміє —
без хліба, без води, без ласки дружньої.
Повезли труп.

Огорнений смутком і страхом („І страшно стало, як на пожарищі”), Тичина шляхом асоціації думок із заходом сонця знаходить спричинників цього не у внутрішній ситуації країни, а на Заході і в його сторону звертає свій сердитий і не зовсім логічний вигук:

Проклятий! Це ти так солодко розцвів,
що в нас лиш трупи, трупи й кров!
Чи не в останнє граєш?

У наступній частині, „Захід” П. Тичина говорить уже про інакший Захід, не ворожий, а прихильний революції, що його він бачить у постатях Барбюса і Ролана. З думкою про них в його уяві виринає „захід, як вулканний лан” та „океан палажкотін”, захід сподіваної світової революції, і майбутнім борцям за комуністичну революцію він подає руку „через націю і рід”, „через голови племен”.

У третій частині цього циклу, „Охляло сонце”, Тичина на тлі експресивного пейзажу тільки коротко й наче мимоходом згадує про тодішні злидні, схематично рисуючи дві жіночі постаті, з яких одна „краде з горя” чужу білизну, розвішану на сонці. Але цей епізод він швидко затушовує іншими деталями пейзажу і закінчує реторичним міркуванням, що не має з ним нічого спільного.

У двох останніх частинах Тичина впроваджує новий мотив: протиставлення нових соціальних явищ християнським традиціям. У четвертій частині, „Великдень”, він передає свій настрій, коли великоднім ранком, мандруючи вулицями Києва, відчуває незвичайну бадьорість і протиставляє їй „ліні” тих, що розговляються „по норах” і переспівують пісень, бо радує його „не Воскресіння, но Різдво — нове новітнє торжество”. Точніше про це „торжество” говорить він в останній частині, „Перше травня на Великдень”:

Аж тут враз! враз!
врізався оркестр:
не Христос воскрес —
Робітничий Клас.

Наполягаючи більше на реторичні оклики, чим на справді поетичні засоби, щоб передати своє „спочуття безкрає”, у зустрічі з дійсністю, він усе таки піддавався також і протилежним настроям. Це наявне, напр., у диптиху „Харків”, що в ньому він занотував свої враження після приїзду до тодішньої столиці УСРСР у 1923 р. Советські критики багато похвальних рядків присвячують цьому віршеві, додаючи в ньому „відчуття багатирського розмаху і сили...” і „передбачення великих творчих звернень”.¹⁷⁾

Однаке, коли глибше вчитатися в цей вірш, можна відкрити щось зовсім протилежне, бо його загальний тон мінорний, а місцями й понурий. У першій частині поет у зверненні-монологі висказує свої спостереження про деякі неатрактивні риси Харкова:

Угруз ти так: між горбами
тупу на однім місці, тупу”.

---

17) Л. Новиченко, *Поезія і революція*, ст. 168.

У дальших строфах Тичина, наче бажаючи відірвати думки від Харкова, звертає свою увагу в сторону степового простору до Донбасу і в коротких ескізних натяках говорить про майбутню індустріальну розбудову цих центрів, про що нагадують йому фабричні гудки Харкова.

У другому вірші диптиха Тичина із ще більшою одвертістю наводить непривабливі риси Харкова:

Сніг-мочар. Березневий дощ-мочар.
Котяться вулиці, перебігає провалля трамвай.
Край степовий! Ой та й дикий же край!

Настрій понурости посилюється особливо в рядках, у яких Тичина одверто говорить про найбільше лихо тодішньої столиці:

Ген ярами і злидні і тиф. За куцями куці...
Хто це під вітриною божевільно скіглить на дощі?¹⁸⁾

Після цих слів автор повчальним тоном нагадує про невідкличні завдання, що їх він накладає на всіх:

Обов'язок висить над тобою,
над твоєю, над нашою головою.

Хоч у сучасній советській критиці підноситься тичинине „красномовне нагадування про обов'язок, яке в вигляді рефрену переходить із строфи в строфу”,¹⁹⁾ ця строфа, в якій мова про „злидні і тиф”, не передруковується в сучасних советських виданнях творів Тичини. Це показує, що відповідальність за голод у 1923 р. несе советський режим, а не „стихийний неврожай і посуха”, як звичайно там пояснюють причину голоду в Україні в 1920-их р. У світлі такої ситуації зрозуміло, чому деякі рядки цього вірша звучать не як „мужній, спрямований в майбутнє вірш”,²⁰⁾ а як фатальна пригадка про щось неминуче, від чого нема відклику:

Над твоєю весною такий іще вітер да тьма!
Тут проскочиш — виходу нема”.²¹⁾

Ще фаталістичніше звучить рефрен, що з малими змінами повторюється після кожної строфи, і в його одноманітному повторюванні криється наче тривожне мemento про безвихідність

---

18) Вітер з України, ст. 77.

19) Л. Новиченко, Поезія і революція, ст. 169.

20) Там же, ст. 170.

21) Вітер з України, ст. 77.

для тих, над чиєю головою висить ця приреченість.

І тільки вгорі годинник горить над тобою,
над твоєю, над нашою головою.

Подібно, як у „Вулиці Кузнечній”, в IX частині поеми „В космічному оркестрі”, Тичина переплітає мотив голоду зі своїми політичними тенденціями, вживаючи його, як засіб докорів і погроз Заходові:

Хто засміявся у Європі,
кого на кутні узяло,
що ми тут з голоду здихаєм,
а не даємся ворогам?

Так, так, ми пухнемо без хліба.
Надія наша — діти — мруть.
Та голод — революції язик.
А що, як вдарить вам іззаду
всесвітній робітник?”²²⁾

Закінчує Тичина тією самою строфою, якою почав цю розпучливу тираду:

Хто засміявся у Європі, . . і т. д.

Нема сумніву, що ці крикливі вигуки Європі були тільки маскуванням глибокого болю і констернації, під впливом яких зродилися ці рядки.

Надії на „всесвітнього робітника” показують тільки, як сильно Тичина підпав тоді під гіпнозу большевицької пропаганди, а в ворожому відношенні до Європи під російський спосіб думання. Ідея „Схід і Захід” має свої традиції в російській літературі і була актуальною ще перед революцією, виростаючи з націоналістичних концепцій російських слов’янофілів. До поезії Тичини вона могла прийти з творів видатних російських поетів того часу, А. Блока, а головню В. Маяковського. У відомому вірші „Скифи” (1918 р.) А. Блок пише в почутті переваги Росії над Заходом:

Мильоны вас. Нас тьмы и тьмы, и тьмы.
Попробуйте, сразитесь с нами!²³⁾

А В. Маяковський у вірші „Сволочи” (1922 р.) вигукує в сторону Англії:

---

22) Твори в двох томах, ст. 92.

23) Александр Блок, Стихотворения и Поэмы. Ленинград, 1957, ст. 467.

Пусть
горят над королевством
бунтов зарева!
Пусть столицы ваши
будут выжжены дотла!²⁴

У зб. *Вітер з України* Тичина кілька разів заторкує тему „гнила” Європа, звертаючися в її сторону то з сердитим викликом, що було тут уже наведено, то з сарказмом, як у вірші „Ходить Фауст по Європі” (1923 р.), в якому він зображує своє розуміння сучасної Європи в гротескному образі Фавста,²⁵) не справжнього легендарного Фавста, невтомного шукача правди й розв’язки загадок життя, а самозадоволеного філістра й гіпокрита. Він ходить з молитовником у руках і критикує всякий бунт і протест. Зустрівшись з Прометеем, він критикує його за бунтарство і за те, що Прометей безробітний. Прометей розкриває, що це тільки лже-Фавст і панок, та погрожує йому своїм молотком.

Цей невеликий вірш, на зміст якого складається здебільшого монолог псевдо-Фавста і коротка репліка Прометея, насправді не є ніяким ні мистецьким, ні філософським досягненням у творчості Тичини. Але його політична тенденція настільки припала до смаку ортодоксальним советським критикам, що вони присвячують йому сторінки своїх похвал, мовляв, тут „поет підкреслив усю глибину історичного зубожіння реакційної буржуазної культури”, і „сама сутичка мнимого Фауста з Прометеем повна живого суспільного змісту, в ній виражено один з великих конфліктів епохи”.²⁶) Для піднесення „заслуг” Тичини в карикатуризації Європи той сам критик нагадує ідеологічну дискусію 20-их років, започатковану Миколою Хвильовим: „Кули думаєш про місце вірша «Ходить Фауст» в ідеологічній боротьбі свого часу, в пам’яті встають націоналістичні заклики М. Хвильового та М. Зерова до орієнтації на буржуазну культуру Західної Європи, в якій, мовляв, не старіючи, живе «фаустівська душа»”²⁷)

Як показують вірші Тичини, він, незважаючи на свою приязнь з Хвильовим і на те, що був членом основаної Хвильовим літературної групи ВАПЛІТЕ, у літературній дискусії не пішов за Хвильовим і іншими передовими українськими письменниками. Бо тоді, коли Хвильовий, бажаючи вивести нашу „Хохландію” на

---

24) В. В. Маяковский, *Избранные произведения*, т. I, Москва-Ленинград. 1963, ст. 299-300.

25) Так, як у словнику Г. Голоскевича, зберігаємо правопис Європа, Фавст, однаке в цитатах советських критиків передаємо правопис Европа, Фауст.

26) Л. Новиченко. *Поезія і революція*, ст. 206-207.

27) Там же, ст. 207.

великий історичний шлях і підняти рівень української літератури до рівня світового, закликав орієнтуватися на психологічну Європу, в якій бачив грандіозну цивілізацію і безмежні перспективи допитливого людського духа, Тичина в своїх поглядах був у повній гармонії з советським режимом і в Європі бачив загніваючу буржуазію або хіба ще Ролланда і Барбюса, як евентуальних надхненників світової революції.

Клясовий „патріотизм” і революція так пронизали тоді дування Тичини, що він не завагався наповнити соціально-політичним змістом навіть два вірші, до яких узяв теми й образи з нашої старинної літератури і які переробив на свій спосіб. Для політичних і версифікаційних експериментів вибрав він один з шедеврів нашої літератури, „Плач Ярославни”, щоб використати для політичних тенденцій цей прекрасний образ жіночої любови, вірності і туги. На перший погляд може здаватися, начебто Тичина так, як і ті українські поети, що перед ним переспівували „Слово о полку Ігоревім”, намагається зберегти красу оригінального образу княгині Ярославни, впроваджуючи хіба свої варіанти в версифікації і поетичному стилю. Бо й справді вже від перших рядків Тичина з великим хистом відтворює й атмосферу ситуації, і образ Ярославни:

Сніг. Сніжок.
На княжий теремок.
День і ніч круг нього ходить,
плаче голосок:
— Ой князю, князьочку,
Чи ти за Дунаєм?
Чи ти на Дону?
Дай про себе вісточку,
бо умру.²⁸⁾

Але несподівано на голос княгині відзиваються голоси дітей, осиротілих під час війни. Тоді княгиня звертається до вітру-вітрила, а в відповідь їй вривається ще більший дисонанс — голоси юрби, що погрожує Ярославні смертю:

Будеш ти лежать, як князь твій! —
каменем...

Тоді княгиня звертається до Дніпра, щоб допоміг їй воскресити царство: На княгинине бажання вернути монархічний лад, їй відповідає глумливий сміх народніх мас „із-під хат, із-під стріх”, і брязк мечів.

---

28) Вігер з України, ст. 9.

Переплітаючи неповторні традиційні образи „Плачу Ярославни” з витворами власної уяви, яскраво забарвленими класовими тенденціями, Тичина поставив собі метою не тільки показати лиха імперіялістичної царської війни (голод, сирітство і гостроту та актуальність класової боротьби), але й пішовши за модою тодішніх поетів-футуристів, піддати під сумнів естетичну вартість творів мистецтва, що були витвором панівних клас. У такому освітленні Ярославна Тичини не є Ярославною „Слова”, а символом представниці старого монархічного ладу, яку має зустріти народний гнів і кара, що їх жертвою упав її чоловік: „Будеш ти лежать, як князь твій — каменем”.

Ще менше спільного з „Плачем Ярославни” має друга частина цього диптиха, що її Тичина написав також у дусі класової ідеології. „Дивний флот” — це зображення фіктивного переможного повороту пролетарів „із далекої літани” (значення слова „літана” не ясне, але, правдоподібно, Тичина мав тут на думці повітряний рейд), де вбили короля, „ката й злого пана”, королі й царі втікають, але пролетарі атакують їх згори. Після перемоги їх зустрічають лади утвердженої пролетарської влади. Зв'язок цього вірша зі „Словом о полку Ігоревім” є чисто зовнішній, і то тільки в третій строфі, де автор запозичує зі „Слова” два звороти з фрагменту повороту князя Ігоря з неволі, парафразуючи його:

Що шумить, дзвенить верхами?

Що там трусить порохами
вранці на зорі?

Незважаючи на те, що в „Плачі Ярославни” Тичини є фрагменти, написані по-мистецьки, з перспективи часу цей твір утратив багато зі своєї актуальності, і його задум зробити прекрасну Ярославну представницею експлуататорських клас викликає оправданий скептицизм. Про це говорять навіть сучасні советські критики: „... в першій частині автор по-спроценськи «переспівує» одну з найбільш хвилюючих пісень «Слова о полку Ігореве». Іншої точки зору на цю частину «Плачу» нібито не існує. Але що визначає частина друга і в чому її зв'язок з першою — відповісти трудно”.²⁹⁾

Інший сучасний советський критик, хоч і присвячує кілька сторінок похвалам „Плачу Ярославни” і „Дивного флоту” Тичини, у своїх кінцевих висновках все таки пише: „І все центральний образ диптиха — образ Ярославни — виявився спірним і не до кінця ясним. Якісь відгомони невірного пролеткультівського

---

29) Семен Шаховський, В майстерні поетичного слова, ст. 79.

ставлення до явищ художньої літератури минулого в цьому, безсумнівно, були". І далі той сам критик пише: „В цьому й була слабка сторона авторового задуму «Плачу Ярославни», бо надто несподіване й незвичайне використання образу Ярославни вносило непевність, нечіткість, недоговореність в дане питання — про ставлення до справді прекрасного в мистецтві минулого”.³⁰⁾

Однаке деякі критики 20-их років, мабуть, під враженням новаторського задуму, ставили цьому творові Тичини високу оцінку: „...ця перерібка все таки одна з кращих у нашій літературі”.³¹⁾

Сьогоднішнього читача ще більше може дивувати суперлятивна оцінка одного із найвпливовіших критиків не-марксистів того часу: „Одна з найблискучіших п'єс у збірнику, безперечно, є «Плач Ярославни». Для *Вітру з України* це така ж центральна річ, як «Скорбна Мати» для *Соняшних кларнетів*, як «Мадонно моя» для *Плуга*. Можна дивуватись тільки, як зумів поет відсвіжити цей стільки раз тлумачений образ княгині Ярославни..., який новий і багатий зміст спромігся в нього вкласти”.³²⁾

Тенденцією класової боротьби пронизана й тичинина перерібка літописної легенди про Кожум'яку. Образи до свого вірша „Кожум'яка” бере Тичина з літописного переказу, але сюжетно переробляє їх на свій лад, застосовуючи при тому стиль народньої казки.

Шукаючи філософської синтези сучасного з минулим, Тичина переносив політичні справи сучасного в минуле. І так його Кожум'яка — це не так лицар-багатир, що в літописному переказі безстрашно боре змія, а радше сучасний „політрук”, який починає свою дію знищення змія з класового усвідомлення пролетарів.

Політична тенденція тичининового „Кожум'яки”, очевидно, високо оцінюється советськими критиками: „Ідея боротьби класової, боротьби з соціальною неправдою тут розкрита з великою наочністю...” Розхвалюючи „Кожум'яку” за яскраві й поетичні барви, критик закінчує висновком про політичні якості цього твору: „Віршем про Кожум'яку Тичина поетично пропагував перед широкими читачами ту істину, яка йому самому відкрилася в роки революції і громадянської війни: не було й немає «непо-

---

30) Л. Новиченко, *Поезія і революція*, ст. 213-214.

31) Майдан, *Зріст і сила творчості П. Тичини*, Харків, *Червоний шлях*, ч. 3, 1925, ст. 196.

32) М. Зеров, *Нова збірка Тичини. Життя і революція*, Київ, 1925, ч. 1-2, ст. 90.

33) Л. Новиченко, *Поезія і революція*, ст. 203-204.

дільної», «безкласової», „безбуржуазної” української нації, як облудно твердили націоналісти...”³³)

На соціальному мотиві побудований також вірш „Три сини”, написаний у стилі народніх дум. До матері приїхали три сини. Один за бідних, другий за багатих, а третій просто за себе, звичайний бандит. Два старших брати вбивають наймолодшого, а самі „далі б’ються — ніяк їх не рознять”. Літературознавці не завжди однозгідно пояснюють символіку цього вірша. Найпростішим і найлогічнішим може бути пояснення, що три брати символізують сучасну Тичині боротьбу трьох різних груп в Україні на початку 20-их років: середню клясу, яку Тичина ідентифікує з багатими, клясу незаможників і врешті різношерстих повстанців („просто бандит”). Знищивши повстанців, дві кляси одного народу продовжують далі поборювати одна одну.

Вірш цей написав він під безпосереднім впливом подій у тодішній Україні, і свіжість поетичних образів ще й тепер промовляє до уяви читача, особливо кінцевий образ, який відбиває вічно актуальну трагедію українського історичного буття:

А два брати знов далі б’ються —
ніяк їх не рознять.

Більше уваги треба тут присвятити поемі „Клеон і Діодот”, що серед інших політичних віршів Тичини займає окреме місце. Не знаємо точно, в котрому році написав її Тичина, бо тепер вона не передруковується в советських виданнях, а в критичних советських оглядах є тільки дуже короткі згадки про неї без подання дати написання.

Сюжет поеми не складний, і замість акції тут є тільки ідеологічна дискусія. Атенці зійшлися на раду, щоб вирішити, чи засудити на смерть мітеленян за їх повстання проти Атен. Конфлікт поеми опертий на суперечності поглядів атенців. Одні з них за смертну кару, другі проти неї. Два промовці на раді репрезентують два протилежні погляди. Клеон заступає „тверду” лінію тих, що за смертну кару і проти демократії,

демократична держава не здатна у нас панувати.
Якось не вміє гнущечку надіти на інші народи.³⁴)

В уста Клеона Тичина вкладає ідеї диктаторського режиму:

... влада повинна в нас бути тиранія.
Тільки попустим — союзники слухатись нас перестануть...

---

34) „Вітер з України”, Харків, 1924, ст. 40. Правопис зберігаємо такий сам, як у цьому виданні.

У повстанні мітеленян Клеон бачить зраду, за яку вони повинні бути покарані смертю.

У протилежності до Клеона — Діодот, другий промовець, репрезентує гуманістичні ідеї. Він радить атенцям керуватися розважливістю і думати про майбутнє. Люди привикнуть до смерти, а жорстокішої кари, як смерть, не можна придумати. Нагадуючи атенцям, що суворість законів може призвести до ненависти та інших небажаних наслідків, він ставить їм запит:

Нащо визискувать тих, що до нас приєднались, як рівні?

Погляди Діодота перемагають, бо більшість атенців пішла проти смертної кари.

Ідейна цінність „Клеона і Діодота” в тому, що тут Тичина, відступивши від соціально-класових мотивів, якими пронизані твори зб. *Вітер з України*, несподівано протиставиться брутальності й безоглядності революції. Це, очевидно, викликало негативну реакцію совєтської критики: „...ідеалістичні розуміння, особливо в галузі етичній, у книзі проявлялись. Найопукліше вони виринають у віршах «Клеон і Діодот» та у «Фузі». У першому з названих творів письменник повертається до ідей збірки *Замість сонетів і октав*...”³⁵⁾

Не маємо ніяких інформацій про те, що надхнуло Тичину зробити таке ідейне переключення, що, наче короткий спалах, заманіфестувало живу ще іскру неvigаслого гуманізму. Можливо, це були ще неприспані ремінісценції з недавніх визвольних змагань українського народу, про що згадується навіть і в совєтській критиці: „...в «Клеоні» і «Діодоті» бачимо вражіння Тичини ще з 1918 р. Мітелена нагадує нам Україну, Атени — Москву...”³⁶⁾

З такої точки погляду „Клеон і Діодот”, будучи безсумнівним поетичним досягненням Тичини, в якому „його гексаметр немов перехоплює звук Гомеровського гексаметра”³⁷⁾ є передовсім важливим документом його гуманістичного думання та незавершених ще поглядів про законну рівноправність української нації супроти російської. У промовах-діялозі двох атенців розгорені погляди Тичини на такі основні справи, як демократія — тиранія, безоглядна суворість законів — мудра розважливість, політичний визиск — рівноправність націй, смертна кара — гуманне правосуддя.

35) Семен Шаховський, *В майстерні поетичного слова*, ст. 97-98.

36) І. Майдан, *Зріст і сила творчости П. Тичини*, ст. 198.

37) М. Зеров, *Нова збірка Тичини. Життя і революція*, 1925, ч. 1-2, ст. 81.

За тло для своїх політичних роздумів узяв Тичина історичний факт з 428 р. перед Хр. про безуспішну боротьбу за незалежність Мітілени — Лесбосу проти Атен. Рада атенців — це вже витвір уяви поета, наповнений сучасними думками і бажаннями самого автора. У словах атенців „твердої” лінії дуже правдиво передані сутні риси диктаторської тиранії Москви та її відношення до визвольних аспірацій України:

Буде ж знать Мітілена! згадає вона самостійність!

Зрадити нас в таку хвилю, коли наше військо в поході...

Голови втяти і все тут, ще будемо з ними балакати?

Слова Діодота подобають уже на утопійні мрії самого автора, бо ніколи в ніякій історичній епосі, в минулому чи тепер, Москва не проявила ні толерантності, ні розуміння для самостійницьких змагань України. У часі писання цієї поеми Тичині могло здаватися правдоподібним таке переродження в дусі толеранції, бо в перших роках утвердження большевицької влади в Україні облудливі обітниці закривали факти дійсності. Ті українці, які перейшли в табір поклонників „пролетарської” революції і відреклися від ідеалів самостійності, повірили або хотіли повірити в цю оманну реторику. Тичина був одним із них, хоч гуманістичні ідеї ще вряди-годи відзивалися в його серці.

(Продовження буде)

ТУГА ЗА ВЧОРАШНІМ

Мій батько примістився трохи вигідніше у своєму м'якому кріслі і, глипнувши ліниво в невеличке вікно кімнати, старався, ніби, виловити з далекого простору розсіпані кінці своїх припопрошених споминів. А, потім, мало-помалу, почав продовжувати свою наболілу розповідь:

— Як скінчилася війна мене дуже кортіло навідатися додому. Хоч на кілька тижнів. На кілька днів. Але нові господарі, не забувши, мабуть, моїх старих „провин”, підкосили мої неспокійні задуми. Я не знав, зразу, як це пережити, куди мені дітися, така гіркість мене була опанувала. І, серед такої самоти і неспокою духа, загостив до мене, зовсім випадково, мій забутий рідняк, Василь Боднарчук, з роду твоєї бабуні. І той, вислухавши моєї скарги, почав мене злегка підмовляти: „І навіщо вам, отче, туди тинятися? Щоб вам, бува, догодили? Ліпше за ті гроші захистіть свою родину майном. А там, воно якось виясниться. Ви, кажете, хочете щось лишити дітям? Ну, от у мене є там поле, яке майже й межує з вашим. І я рад би його збутися, бо до краю вертатися більше вже не думаю”. З горя чи з досади, купив я в нього поле, кільканадцять моргів, і сумління стало в мене чисте: я успокоївся. Бог бачив мою щирість. „Ну, хоч захищу родину”, думав я. Ну, а далі сам знаєш, як я її захистив. Бодай би той азійт у гробі скрутився. Але, поки то станеться, поїдь до того Василя і розглянься, що там діється. Бо хвалився він мені своїми здібностями і достатками. І дітьми, і їх школами. А, проте, чомусь, не міг і на бідного листа спромогтися. Що його там тримає? Так, ніби, відрікся. Тому поїдь там, бо мені вже тяжко товчися по дорогах, а ще по тих огайських горбах, яким і сам нечистий ліку не знає. І то білим днем. То, знаєш, на фармі. Вони там живуть просто, по крайовому, як він мене запевняв.

— А-а, фарма! — вирвалося з моєї придушеної, ув'язненої душі. — Після цього міського, штуками підшитого американського життя, мені, нарешті, усміхнулася фарма, наш чарівний хутір, наш давно забутий світ!

— Ну, заходіть же, заходіть, — просив нас господар, вказуючи на меблі, розложені у півколо. А він сам, тимчасом, сів у глибоке крісло і схопився за ногу, яка, видно, завдавала йому кло-

поту. За той час я вже був наблизився до одного крісла і готовий був пірнути в нього з перевтоми, як передо мною виринула цікава й небувала картина: моє крісло було накрите прозорим пластичним накривалом. Я скоренько глянув довкола і зазримітив, що усі інші крісла, софи, стільці і столики були теж накриті таким самим пластиком. Збентежений, я не знав, що робити, і, шукаючи способу, як мені з цього дурного положення вив'язатися, я почув трохи збентежену пораду господаря:

— Та, присядьте так, як можете, а потім вже зумієте якось приміститися. Ми так накриваємо все від пороху. Діти, знаєте, вже вийшли з гавзу, а ми, старі, дуже рідко сюди заходимо. Шкода таке добро витирати. А так, усе накрите, збережеться довше, і навіть не зблякує. Бо тримати гавз і форнічир...

Тут наш госпдоар обірвав, нагло, свою бесіду і знову схопився за ногу, почав її натирати обома руками, а потім ще й голубити її як збиту цяцьку, колишучись, як в трансі, в обі сторони.

— Феська, Феська, скрикнув він нарешті, мабуть з болю, нахиляючись в сторону дверей.

За хвилину увійшла півкватиркова жінка, в недуже то привітному одязі. Ми встали і механічно привіталися. А вона, ставши серед кімнати з товстими опущеними раменами, нас обкинула допитливим зором і щойно по хвилині процідила не дуже то тепле „гав ду ю ду”.

— Це діти фадра Івана, з Лорину, — вказав на нас господар.

— Нашого фадра з Лорину? Ю донт сей! — хляпнула жінка долонями. — Ну, то акомодуйтеся тут, як можете. Ви певно досить стаєровані, бо то далеко, гайвеї в нас горбаті і бомпуваті, ну і драйвувати тяжко. Але, я перед вами мушу скузуватися, бо старому треба пригріти ногу, бо біль не чекає.

Тут вона вийшла і скоро вернулася з електричною грілкою в руках.

— Вам, видно, ревматизм не дає спокою, звернувся я до господаря.

— Та який там ревматизм, вмішалася скоро жінка. То його потовчена нога. Ай, скільки ми набідувалися, скільки мали троблів! Він, знаєте, робив в шапі, під Клівляндом, де фіксували машини. А він, бачите, сам, не спитався нікого, щось там підважив, тайзи впали на ногу і майже її сфлетували. Компанія і інсюра відказалися платити, бо, кажуть, то його вина. Ми взяли лоєра, дали кейс до корту і тепер та баламута тягнеться вже з п'ять років, і хто його знає, як і коли то всьо скінчиться.

— Чому ж ви не підете до лікаря, до шпиталю?

— Гм, до шпиталю, буркнув господар невдоволено. А ви знаєте, що то коштує? І леєри, і дохтори, і шпиталь. Та ж то гроші! Ви знаєте, як зложити б їх до банку...

Тут він знову перервав свою мову і схопився нагло за ногу і почав її міцно натирати. Вона, видно, скиміла таки добре, коли він квасно скривився і нагло закусив губи.

За той час ми розглянулися по кімнаті: на стінах висіли тендітні образи, в роді „Гом світ гом”, образки, прикраси, стрічки і фотографії. Нас зацікавила одна з тих побільшених знімок, на якій пишався, у повному розквіті життя, поставний парубок з густою і буйною чуприною.

— Це наш син, Волтер. Гарний був хлопчина, хвалився батько.

— Ви, кажете, „був”? А тепер не є?

— Добре кажете, хоч тяжко нам до цього признатися, поспішив знову наш господар. Вже три роки буде, як ми його поховали. Джіз, як то тяжко перенести, як ви щось лайкуєте, а, потім, втратите. Як ми його місуємо!

І, при згадці цього милозвучного слова „фарма”, в мені, у моему естві, зродилася невимовна туга за вчорашнім: за безмежним спокоєм, за чисто-хрустальним воздухом, за свіжим, соковитим молоком і за теплим, пахучим хлібом. І чим швидше котилося наше авто по гористих доріжках і викрутасах в сторону Медайни, тим виразніше виростала передо мною картина господи нашого рідняка: широке обійстя з похиленим плотом, чарівна палатка захована у вишневому саді, а в ній повно всякої нашої всячини: і килимів, і подушок, і образів, що аж хочеться пірнути в них усією стуженою за „своїм” душею. В такому казковому настрої, ми, нарешті, докотилися до незамітної полевої доріжки, вистеленої свіжо-розчавленим вапняком, і почали, помалу, вичитувати, на поштових скриньках, прізвища господарів: Гері Гантер, Пет О’Лірі, Сем МекДеррот, Казі Урбан (певно колишній Казімеж Урбанські), і, таки наш, Василь Боднарук. Нарешті, ніби на відлюдді, своя, пресвоя людина! І, скрутивши з радости в заїзд, мені привиділося широке обійстя, а на ньому наш вусатий, козацьких нащадків, подільський дядько, в широких битих штанах і в статечному солом’яному, домашньої роботи, капелюсі господар, що нетерпеливо чекав на нас з одвертими раменами. В такому ідилічному настрої ми заїхали в тінисту сторону хати, де, на добре вигладженому постой, відпочивало кілька лінивих авт і немитих грузовиків. А там, на широко-відкритому місці,

справді стояв наш напів-вимріяний дядько і розмотував якусь грубе, настирливе і вперте мотуззя. Побачивши нас, він став як вкопаний і, ніби, застиг з розложеними в повітрі руками. Ми вийшли з авта, підійшли до нього і привіталися:

— Доброго вам пополудня, краєне!

— Гавді! — почулося певне, загартоване в преріях кавбойське слово, яке, здавалося, так і повисло в повітрі.

— Даруйте нам за нашу влізливість, — почали ми виправдуватися, запримітивши його здивовання.

— Є-а? Кен ай гелп ю? — процідив ліниво наш краєн, не випускаючи мотуззя з рук.

І, щоб заповнити якимось застиглу порожнечу, ми почали перед ним „вилегітимовуватися”.

— Ов, май гуднес! Та чому ви зразу так не сказали? Тут різні боми і сейлезмени заходять, і трудно ту всячину розгадати. За бизнесом лізуть, знаєте. Ну, але як там наш фадер Іван, здоровий? Тримається? Ну, то орайт. Я там гостив у нього, але то так давно було... З часом усе затирається в пам'яті. Ви знаєте.

Слухаючи його бесіду, уся моя свята уява, увесь мій вимріяний романтизм про мого подільського дядька, нагло розвіявся, як вітром збитий порох, залишаючи в мені гірку порожнечу. Бо, замість солом'яного капелюха, на його голові видніла якась чудернацька, аж до вух натягнена шапка, в роді нефоремного банячка, з подовгастим і неслухняним дашком, як підкошена або водою набрякла занавіса; і, замість білої сорочки і битих штанів, на ньому висіли, як старий мішок, фермерські „ковероли”, на яких, через груди, розпинався, латинськими буквами, крикливий напис, „Нютріна фертилайзер енд сид ко”. Порівнюючи слова батька („вони там живуть просто, по крайовому”) з не із цього світу постаттю, яка стояла перед нами, у мені збудився такий жаль, така нехоть і таке гірке розчарування, що я не міг стриматися від рясних, гарячих і настирливих сліз, які щедро облили моє неспокійне обличчя.

— Невже це наші люди? — подумав я. А де ж моя краса, моя поезія і вимріяна романтика?

— Ну, та зайдіть до гавзу, коли ви вже тут, — перервав господар мій спустошений сон і повільно подався в сторону хати, налягаючи на одну ногу. При цьому він повісив мотуззя на кілок старого плота, обтріпав свої „ковероли” з пороку і, ступаючи обережно як кіт, відімкнув уважно втерті двері і просунувся злодійською спритністю у невеличкі сіни. Ставши перед новими дверима, він витер добре ноги до рапатої мати, ніби вказуючи нам

зробити це саме, і увійшов в обширну кімнату, що, мабуть, служила їм за родинний „ливін'рум”.

— Він, певно, багато натерпівся, коли ви так за ним пропадете.

— Натерпівся? То був бойс! Як дуб, переймала скоро жінка. Він однаково крутив трактором і вільбарою, троком і комбайном, і навіть трилик був для нього легшим від кари. О, то був бойс! Ніщо його не бадрувало, ніщо не боліло і ні на що не скаржився. Аж одного ранку він скрутився і сказав: „Мамо, щос мене болит. Тут, в колнелу, під кисками”. А в полудне стало гірше. „Старий, — кажу я до свого, — відвезім його до шпиталю”. А він, знаєте, збекував, зробився аптайт, і почав крутити: „Ви знаєте, що коштує шпиталь? Його певно здуло. Воно перейде і до вечора всьо буде орайт”. А за ним і сам Волтер відказався від шпиталю. „Мамо, — говорив він, — там в шпиталю лудей муцат і нозами лізут. Я буду олайт”. А під вечір він вже не підвівся. Ми взяли його на кару, але до шпиталю вже не довезли. Йому тріс апендикс і такий був його фініш.

Нам стало трохи неvigідно, бо цій чутливій історії, здавалося, не було кінця. І, щоб якось розвіяти цей пригноблюючий настрій, Марійка спитала наших господарів зворушливим тоном:

— Ну, а де ж ви його поховали? Певно серед наших предків.

— А там, на перехресті, на презбитеріянськім цвинтарі, яких три милі звідси, в дорозі до Ірі. Де там нам шукати за своїми, за предками.

— Та ж у Пармі й у Клівленді є свої парафії, свої люди. А вам недалеко.

— А-а, ви не знаєте яке тут життя на фермі, вмішалася знову господиня. До свого треба їхати, і своїм ще кланятися. А як вам треба погелпувати, то хто з наших приїде на ферму? Гуд гріф! Хіба як їм щось треба. А тут, по наших гомстедах, прічери звиваються від ранку до пізньої ночі. І не тільки звиваються. Вони всіх вислухують, людям радять, гелпують і за них розпинаються. А де за нашими шукати?

— Коли б ви взяли нашу газету...

— Так, ніби, газета тут щось допоможе. Бесайдс, ми колись її позичали. За війни. То було файно прочитати як одні ся файтували з тими, а інші з тамтими. Але як ся всі погодили, то вже ніц не писали. Тільки бла, бла, бла.

— Феська добре каже. Бо, що там наша газета знає? То, знаєте, мізерія, біднота...

І стало так, що навіть сонце, здавалося, нам не сприяло: його затуманювали хмари, зразу білі, потім сірі, а там і чорні, набрякли грозою. А ми приїхали відсвіжитися, і, на лоні тихої природи, заспокоїти нашу тугу за вчорашнім. Але з цього самотнього хутора, де люди мали жити „просто і по крайовому”, заносило не чарівним, вимріяним і дорогим мені романтизмом минулого, а якимось далеким духом віджилої мені бувальщини. І, щоб не вразити почувань нещасних душевних паралітиків, я спитав, на відході, м'яко і співчутливо моїх хазяїнів:

— А не забудьте поздоровити від нас фадра, вимовив він на-Бо, вертаючись додому, ми хотіли б відвідати, хоч на хвилину, могилу вашого Волтера.

Заки ми попрощалися з господинею, наш господар вже стояв у дверях, готовий до наших послуг. На його обличчі зарисувалася небуденна туга, що нагадувала жаль і нестримний неспокій.

— А не забудьте поздоровити від нас фадра, вимовив він на-силу нерівним, тремтячим голосом.

— Ми так і зробимо, запевняла його Марійка вже із доброї віддалі.

І, втікаючи від одної „цивілізації” до другої, мені чомусь пригадалися проречисті слова Дж. Б. Шо, що ми надаємо нашій цивілізації зовнішнього полиску тим, що творимо невдячні діла в неймовірно добродушний спосіб.

Вадим Чечва

ЕШЕЛОНОМ У НЕВІДОМЕ

(Спомин)

Із церкви, по виготовленні списків, повели нас під конвоем до залізниці. Вели нас чвірками, навколо нас вартові з крісами, готовими до стрілу, перестерегли — крок в ліво або в право — без попередження куля, привели собак на смичах, і похід півмерців, півінвалідів і цілком збідованих людей рушив до вагонів. Порядок на силу втримувано, бо люди ледь ногами волочили, а кілька старших вимучених в'язнів упало і пару з них відкинули в бік, бо вони померли, а декількох волочили інші попід руки аж до станції. Вкінці з важкою бідую нас заладували, мов худобу, у вагони, надмірно їх перевантажуючи. Невдовзі почувся монотонний стукіт коліс поїзду, що чомусь до злуди нагадували мені пісню „Видиш брате мій, товаришу мій — Відлітають сірим шнурком журавлі в вирій. — Кличуть кру, кру, кру, в чужині умру — Заки море перелечу крилонька зітру —”...

Нас огорнув чорний одчай. Невимовний біль давив горлянку. Серце кров'ю накипало — плакало з болю. Земля України, моя рідна батьківщина оставалась в рожевій заграві сходячого кровавого сонця, а в далі пеленою сірого туману оповита чужина. Ось гудок, і одногодинний постій в Харкові на станції перед Холодною Горою з горезвісною тюрмою. Вкінці звільняють шлях і ешелон під свист голосних гудків рушає вперед. Проїздимо окраїни України з її білими хатками і вишневими садками і вступаємо в чужу, ворожу землю. Тут уже Московщина. Понурі, сірі хати, ба й небо не те, що в Україні — сизе, хмарне — якесь зрадливо підсліпувате — навіть в очі, як москвин прямо тобі не гляне. Краєвиди в дечому нагадують наше Полісся та там „Тихий зажурений край”, а тут „в Московщині чужі люди”, ніхто не пожаліє, ніхто не зрозуміє та ніхто не допоможе. Обабіч залізниці убога, малопродукюча земля, піски, березові та вільхові ліси і багна. Всі при тихли, поникли, бо ніхто з нас не знав, куди нас везуть та що з нами зроблять. Один о. Порфір знаходив у щирій молитві надлюдську силу і всіх нас підбадьорював та додавав віри в краще майбутнє. Він завжди наводив слова св. Євангелії. Казав: Пам'ятайте: „Ми незнані, але про нас дізнаються, нас уважають мертвими, але ось ми живі; нас мучать, але ми не вмираємо; нас

засмучують, але ми завжди радуємося; ми убогі, але багатьох збагачуємо; ми не маємо нічого, нічого, але володіємо всім". (Іл. Кор. 9-10). Пам'ятаю теж, що він часто повторяв (із Мат. 20. 16) — „Останні будуть першими, а перші останніми". Такі і їм подібні цитати зі св. Письма спливали цілющим бальзамом на наші зболілі душі, скріплювали наші серця і підтримували надії на краще. Молитва і духовні розмови, здавалось, і час скорочували.

Вкінці ешелон проїхав Московію і в'їхав у безмежжя Азії. Тут треба додати, що умовини транспорту були жахливі. Рейки увесь час були заняті ешелонами війська та військовим приладдям і збором, і нам годинами доводилося вистоювати поки шлях звільниться. В додатку стали появлятися мессершміти і скидали бомби або обстрілювали валки зі скорострілів. Понад тиждень везли нас, поки доїхали до Красноярська. Тут НКВД загнало нас до перехідного табору. Всі ми були дуже виснажені і виголоджені. — треба відмітити, що протягом транспорту нам не давали жодної теплої їжі — кормили гнилою рибкою-тюлькою, гливким хлібом і навіть води було обмаль. Часто за кару давали оселедці і не давали води. В тому таборі було чимало „блатних" (злочинців), стали часто появлятися кражі. Одного разу ми зробили над злодієм самосуд. „Жуліка" забрали в тюрму, але кражі не припинялися.

В перехідному таборі кормили нас краще і ми трохи віджили. Вкінці нас знову викликали до транспорту та скеровували до порту над Єнісеєм. Під'їхав пароплав „Марія Ульяновна" з дочіпленою баркою. Понад три сотні в'язнів заладували в барку. Скрізь глітно, гамір, крик. Кожний пхається наперед, щоб захопити кращу лежанку. Наш гурт, яких п'ядесят' люда, діяв зорганізовано. Ми спільно заняли лежанки, примістивши між нами кілька десятків старших заслужених та безпомічних громадян. Тут і о. Порфіра Сивака примістили, бо сам він про ті речі не дбав. Вічно молився або попадав у задуму — немов був не з цього світу.

Вкінці розмістилися, здавалось, все успокоїлося, але де ж там. До нас додатково вкинули біля п'ять сот „блатних". Знову почався крик, рейвах, крижі, а то й побої слабших. Я це запримітив і як не крикну — Друзі наших бють — до оборони! Всі молодші на мій зов вхопили, що хто міг, і кинулися на злодіїв. Почалася страшна суматоха, крики і гататня. Били, хто чим міг, я вхопив якусь ніжку з нар і періщив на ліво і на право. Один з жуліків схопив о. Порфіра за бороду, Олесь Мостовий став у його обороні. Інший зі злодійчуків махнув його циновим горнятком по обличчі

і з місця розкроїв носа — Олесь і до сьогодні має шрам на носі. Я шмагорнув нахабу буком по руці і з місця зімлів. Бій був не довгий. Ми перемогли. Жуліки були змушені звернути наші речі і забратися з наших місць у низ. Мушу відмітити, що це єдиний епізод з часів моїх перебувань в тюрмах та на засланні, коли то НКВД було безсильне і не могло опанувати ситуації.

Хоч бій ми виграли, кражі не припинялися. Бувало хтось вийде, щоб залагодити фізіологічні справи, вернеться, а речі вкрадені. Довелося нам зорганізувати постійну варту. На понад вісім сотень люда було дві лятрини. Більшість із нас від води і невідповідної їжі хворіла червінкою. Чергування до лятрин було дійсною трагедією. Годинами довелося ждати на вільне місце.

В часі отої, здавалось би безконечної плавби по Єнісею, засланці співали пісень, спільно молилися і гуторили або слухали слів о. Порфіра, нашого духового провідника в ті важкі хвилини. Вкінці „Ульяновна” причалила до порту в Лудінці, там де Єнісей вливається в льодовий океан і нас стали „розладовувати”. Ми повилазили з баржі і перед нашими очима простяглася неосяжна тундра.

В Дудінці розміщено нас в перехідному таборі. Тут аж кишіло від блощиць та вошей. Цілі міріяди цієї погані обсідало людину, воші вдень, а блощиці вночі. Управа табору дала нам змогу дещо відпочати і трохи „підживитися” перед останнім етапом до Норильська. Я знаючи добре московську мову, виміняв від вольно-наємних паперців до курення для о. Порфіра і дещо харчів на запас. В міжчасі нас почали брати на працю.

РІСОРДЖІМЕНТО

(Продовження)

Х. Об'єднання

Успіх виправи Гарібальдія був такий великий, що навіть Кавур прийняв засаду об'єднання Італії, як основу своєї політики, хоч ця формула була донедавна ерессю для багатьох політиків. Тепер Кавур станув на становищі, що прийшов час, щоб зайняти Папську Державу. Він рішив зайняти провінції Умбрію та Марке нібито, щоб перешкодити наступові Гарібальдія на північ та примусити його віддати П'ємонтові Сицилію й Неаполь. Французи запротестували, але Кавур не звертав на це уваги. Його найближчою ціллю було повалення дочасної влади Папи; вважав це за одне із найважливіших своїх завдань. Почалася інвазія Папської Держави (11 вересня 1860 р.). Папські війська програли битву під Кастельфідардо (на північ від Анкони) і п'ємонтські війська зайняли папську територію. Під контролею Папи залишилося тільки Ляціо (околиця довкола Риму). У відповідь на це Франція й Росія зірвали дипломатичні зв'язки з П'ємонтом, зате Англія дала цій справі свою ентузіастичну піддержку.

Черговою проблемою Кавура на дорозі до об'єднання Італії було перебрати від Гарібальдія південні частини країни. Тому король поїхав до Неаполю разом з Люїджі Фаріні, що став цивільним губернатором тієї частини Італії; Фаріні, треба додати, був ворогом Гарібальдія. Почалися конфлікти з неапольськими політиками, до яких король і губернатор ставилися з погордою. Тому це не причинилося до створення добрих відносин між північними й південними італійцями, які жили в зовсім інших політичних і суспільних умовах. Кавур не використав популярності Гарібальдія для спільної справи, а навпаки, рішив позбутися його добровольців. Не піддержав теж справи амнестії для Маццінія. Все це викликало деякі труднощі, але справа Італії таки посувалася вперед.

Гарібальді ще переміг борбонське військо над рікою Вольтурно і стрівся з королем Віктором Емануїлом. Після того, 8 листопада 1860 р., в королівській палаті в Неаполі, Гарібальді об'явив королеві висліди плебісцитів на Сицилії та в Неапольській провінції і передав ці провінції королеві. Після того відіхав на

острів Капрера, коло північної Сардинії. Боронилася ще твердиня Гаета, на північ від Неаполю, але вона піддалася 13 лютого 1861 р.

На початку 1861 р. відбулися вибори в цілій Італії з дуже корисним вислідом для Кавура і його політики. Дня 14 березня 1861 р. парламент у Торіні офіційно проголосив постання Італійського Королівства. Італійський історик Джузеппе Массарі ось так описує ту подію:

„Граф Кавур вважав, що не треба більше відкладати офіційного проголошення Італійського Королівства і тому, хоч Палата Послів ще не оформилась, він предявив відповідний проєкт Сенатові Королівства. Після коротенької дискусії ці збори дали майже одногосну апробату на засіданні в дні 27 лютого. Граф Кавур мусів сказати кілька слів, щоб викласти докази, чому треба радше встановити титул „Король Італії” замість слів „Король Італійців”, як дехто хотів. „Титул Короля Італії” говорив він, це освячення величезного діла; це освячення факту встановлення Італії; це переміна цієї країни, якої існування, як політичного тіла, нахабно заперечували і це робили, треба сказати, майже всі політики Європи, переміна того тіла, я б сказав погорджуваного й нешанованого, в Італійське Королівство. Це ідея оформлення цього королівства, оформлення цього народу; це ідея, яку незвичайно добре висловлює й потверджує проголошення Віктора Емануїла II королем Італії. — На 131 голосуючих проєкт закону одержав 129 позитивних голосів. Ніколи не було там видно стільки сенаторів. Всі, що могли, приїхали. Кожний уважав за велику честь і патріотичний обов'язок взяти участь своїм власним голосом у прийнятті закону, який освячував діло встановлення італійської єдності. — Між тими, що найщиріше бажали скористати зі свого права, був (славний письменник) Алессандро Мандзоні. В його стані здоров'я, в похилому віці (1785-1873 — прим. ред.) подорож з Міляна до Торіна не була легкою справою. Та він, що своєю поетичною інтуїцією передбачав від багатьох років національну єдність і ждав на неї з непереможною вірою й щирістю, рішив, що буде приявний на своєму пості в дні, коли його пророцтво здійснювалося, коли його сподівання увінчалися ділом. — Після голосування і закриття зібрання, граф Кавур, виходячи, взяв Алессандра Мандзоні за рамя. Народ, що весело товпився на сходах Палати Мадама і на площі Кастелльо, побачивши тих двох світлих людей в такій приязній поставі, вибух гарячими оплесками. Ці оплески

призначені для вас', сказав Кавур, звертаючись до Мандзонія. А цей на те: 'Ні, ні, і', визволивши своє рамя та звернувшись до Кавура, почав сильно плескати руками. Побачивши це, народ ще сильніше заплескав руками, більше ентузіастично, а тоді Мандзоні сказав: 'Бачите тепер, кому призначені оплески, пане графе?'¹⁶⁾

Ззовні все виглядало гарно і нібито йшло гладко. В дійсності почалися труднощі, бо всі зайняті території, формально об'єднані, треба було тепер об'єднати в одній системі правління. Перша така трудність показалася, коли прийшло до справи старшин неапольського війська та добровольців Гарібальдія. Міністр війни, ген. Фанті, хотів в парламенті перешкодити, щоб більшість старшин з відділів Гарібальдія, ввійшли до нового королівського війська. Він навіть пропонував, щоб у першу чергу прийняти старшин з неапольського війська. Кавур пішов на компроміс і на його пропозицію частину старшин Гарібальдія таки прийнято до нового війська. А на 7,000 старшин з Неаполю, до нового війська прийнято тільки 1,700. Інших розпущено додому, хоч їх можна було використати на акцію успокоєння півдня та на здобуття Венеції, яка ще далі перебувала під австрійським пануванням.

Дня 6 червня 1861 р. Кавур несподівано помер. Італія втратила свого найбільшого державного мужа. Продовжувати його політику й скріплювати Італійське Королівство — це було завдання інших.

Об'єднання Італії прийшло так скоро, що майже ніхто не був на це приготований. Прийшли величезні труднощі і їх треба було розв'язувати. Наприклад, яку судову систему прийняти? Яку організацію дати цілій країні? Деякі політики хотіли уникнути однородности, щоб зберігати місцеві культури й звичаї. Інші твердили, що занадто велика централізація в країні підважить засади індивідуальної свободи. Ще інші, що не можна касувати давніх міських традицій. Дискутували над тим, чи не прийняти б французького типу централізованої влади. Вкінці прийнято систему пемонтську, і її накинено цілій Італії.

Вся адміністрація в південній Італії складалася з людей з півночі, які зовсім не знали місцевих звичаїв і не перевели жадних аграрних реформ, що були конечні, а впровадили реформи, без яких можна було наразі обійтися. На Сицилії анальфабетизм охоплював майже 100% населення, село жило вповні феодалними звичаями, мова була незрозуміла для приїжджих, звичаї під впливом сицилійської мафії та неапольської каморри („каморра”

---

16) Н. Родоліко, цит. твір, ст. 113-114.

це тайне товариство людей з різних суспільних клас, яке старалося здобути, навіть незаконними способами, користі для тих, що до нього належали. Це товариство довго мало впливи в Неаполі). Там впроваджено свободу преси, на п'ємонтський зразок, хоч тільки невелике число населення вміло читати; впроваджено скомпліковану систему виборів і лав присяглих, хоч там існували півфевдальні звичаї; впроваджено такі високі податки, як в економічно розвиненій країні; впроваджено обов'язкове навчання, хоч не було шкільних будинків ні учителів; розв'язано монастирі, не беручи до уваги впливу такого акту на чисто католицьке населення. Це витворювало опір, і державна адміністрація скоро натрапила на величезні перешкоди. Тому до південної Італії післано 90,000 війська, щоб контролювати невдоволення та бандитизм (брігантаджджо). Все це більше ділило країну на північ і південь, ніж об'єднувало її.

XI. Венеція та Рим (1866-1870)

Італійське Королівство, основане в березні 1861 р., об'єднувало більшу частину Італії. Не входили в його склад Венеція з околицями, що була під австрійським пануванням, та Рим з провінцією Ляціо. Це провінція, що лежить над нижнім бігом Тибру, та обіймає: Рим, Вітербо, Фрозіноне і Лятіно, від Чепрано до Чівітавеккія, і від моря до Абруцці й Умбрії).

Кавур настоював на тому, щоб Рим належав до Італійського Королівства, але помер, не закінчивши справи. До того ж в Римі була французька військова залога. Неогвельфи хотіли погодити свої релігійні й патріотичні почування, але прилучення Кавуром провінцій Романя (весною 1860 р.), Марке та Умбрія (восени 1860 р.), опісля екскомуніка кинена Папою і його відмова признати італійську державу та заборона італійським католикам брати участь у виборах, все це робило політичне положення прямо неможливим до розв'язання. Папа Пій IX заявив багато разів, що дочасну владу одержав від Бога і що вона йому конечна. Головну відповідь на дії світської влади дав Папа в т. зв. „Сіллябо”, опублікованому в 1864 р. Це був показник (каталог) всіх модерних блудів (80), яким Церква боронила давній порядок і свою дочасну владу. Ось деякі твердження, які Католицька Церква вважала за помилкові, блудні:

Кожна людина має свободу вибрати й визнавати ту релігію, яку її розум вважатиме за правдиву. — Треба принайменше надіятися на вічне спасення тих, які насправді не знаходяться в правдивій Христовій Церкві. — Протестантизм є нічим іншим, як відмінною формою тієї самої правдивої

християнської релігії, і в цій формі, як і в Католицькій Церкві, Бог має своє уподобання. — Соціалізм, комунізм, тайні товариства, біблійні товариства, клерико-ліберальні товариства. — Треба відлучити Церкву від Держави і Державу від Церкви. — Усунення дочасної влади, яку має Апостольська Столиця, було б дуже корисним для свободи й щастя Церкви. — Римський Архиєрей може й повинен прийти до порозуміння й злагоди з поступом, лібералізмом і модерною цивілізацією.¹⁷⁾

Сьогодні Апостольська Столиця дивиться дещо інакше на деякі з повищих тверджень, які Пій IX вважав помилковими й шкідливими для Церкви. Та тоді в отому „Показнику” було віддзеркалене становище Церкви супроти модерної італійської держави. Англійський кардинал Ньюмен вважав, що цей документ не має сили догми, та що це тільки тимчасова помилка кардинала Антонеллія, секретаря стану. У зв'язку з тим „Сіллябо” почали обговорювати проблему непомильності Папи. Сам Пій IX не дав ніколи ясної відповіді на справу цього „Показника”. Але церковна ієрархія інтерпретувала його як офіційне становище Церкви з авреолею непомильності.

Смерть Кавура була великим ударом для Італії. Він держав усю владу в своїх руках і не підготував наслідника. З ним, взагалі, було тяжко співпрацювати. Сер Джеймс Гадсон сказав про нього в квітні 1861 р.: „Хоч Кавура подивляють, бояться його, ідуть за ним, але його не люблять”.

Англія визнала Італійське Королівство зараз у березні 1861 р. Після смерти Кавура Франція відновила дипломатичні зв'язки з Італією. Новим прем'єром став барон Рікасолі, що не знав техніки ведення уряду і був негнучкий. Але пробував продовжувати політику Кавура, себто закінчити справу об'єднання, домагаючись Риму, як природної столиці, та Венеції, як інтегральної частини італійської нації.

Перед новим урядом стояли такі важкі проблеми до розв'язання: 1. римське питання, себто чи йти й силою здобути Рим? 2. як завести в цілій Італії п'ємонтське право, не наразивши собі Церкви? 3. які союзи заключити, щоб здобути Венецію? 4. як розв'язати правні й фінансові різниці в державній структурі? 5. як збудувати школи для 2 мільйонів дітей? 6. як запланувати сітку залізниць у цілій країні? 7. як перемогти політичні й особисті різниці серед політиків? Все це треба було розв'язати, щоб продовжувати процес національного розвитку Італії. Фінансові проб-

---

17) М. Смит, цит. твір, ст. 679-80.

леми виглядали не до розв'язання, бо П'ємонт мав величезні довги у зв'язку з війною, а італійські провінції не хотіли їх платити. Однією з найсумніших справ була ворожість Маццінія і до Маццінія, якого вклад у Рісорджіменто був такий великий. Хоч його вибрали кілька разів до італійського парламенту, парламент анулював цей вибір, бо не хотів мати в своїх рядах республіканця. Наслідники Кавура — Рікасолі, Ратацці, Фаріні, Мінґетті — таки потрапили сконсолідувати й закріпити висліди політики Кавура. Народна база для тієї справи не була, може занадто велика, але була вистарчаюча.

Найважнішими справами, які треба було розв'язати, були справи Венеції та Риму. Це місто з давніми традиціями римської імперії та своїм центральним положенням найкраще надавалося на столицю об'єднаної Італії, та воно мало французьку залогу. Деякі італійські політики здавали собі справу з трудного положення, тому були за тим, щоб здобути Рим мирним способом, на основі договору з Папою і Францією. Інші думали, що ту справу можна розв'язати тільки революцією та зброєю. На чолі тих останніх стояв Гарібальді, і цю партію називали „партією акції”.

В липні 1862 р. Гарібальді прибув до Палерма. В його честь влаштовано великі маніфестації і при цій нагоді кинено клич: „Рим або смерть!” Заохочений цим Гарібальді вибрався 25 серпня 1862 р. з добровольцями сицилійськими на Півострів. Але в Калябрії королівське італійське військо загородило йому дорогу, бо французький уряд загрозив війною на випадок нападу на Папську Державу. Дня 29 серпня 1862 р., під Аспромонте, дійшло до сутички відділів Гарібальдія з королівським військом і проливу братньої крові. Раненого Гарібальдія арештовано й посаджено в тюрмі твердині Варіняно, біля Ля Спеція (в північній Італії, над морем, на південь від Дженови). На осові амнестії, його і його прихильників звільнено 5 жовтня з в'язниці.

У 1864 р. столицю Італії перенесено з Торіна до Фльоренції. Тоді й заключено договір з Францією в надії, що французька залога виїде з Риму. Італія зобов'язалася не займати Риму силою.

Отже тепер справа Риму, як столиці цілої Італії, виглядала безнадійно. Зате справа Венеції показалася дещо легшою до розв'язання. На початку 1866 р. Прусія запропонувала договір приязні з Італійським Королівством, щоб разом боротися проти Австрії. Під Кустоцою Австрія побила італійське військо (25 червня), так само виграла морську битву біля острова Лісса, на-проти Дальматії (18 червня). Тільки Гарібальді переміг австрійців під Бедздеккою та вирушив на Тренто.

Тим часом прусаки перемогли австрійців під містом Садова і 15 липня були вже під Віднем. На пропозицію Австрії, вони — не порозумівшись з Італією, як повинні були зробити — підписали мирний договір з Австрією, а італійців залишили їхній долі. Все таки вислід війни не був некорисний для Італії, бо за інтервенцією Наполеона III Австрія уступила Італії ту частину Венета, що називається „Венеція еуганеа” (Венеція, Ровіго, Падова, Верона, Вічендза, Тревізо, Буллюно, Удіне), але зберегла ті частини, що маю назву „Венеція Джулія” (між Юлійськими Альпами та Ізонцом, аж до Фюме з Горіцією, Трієстом та Істрією) та „Венеція трідентіна” (Тренто й горішній біг ріки Адідже), а тим самим панувала над Адріатиком. Така ситуація тривала до 1918 р., коли ці провінції вернулися до Італії.

Після війни з Австрією, „партія акції” рішила розв’язати справу Риму. У 1867 р. Гарібальді покликав своїх добровольців до виправи на Рим. Група революціонерів, на чалі з братами Енріко й Джованні Кайролі, мала дістатися до Риму і там розпочати повстання. Ця акція не вдалася, бо населення Риму не повстало. В жовтні 1867 р., біля Вілля Гльорі, всі повстанці або погинули, або були ранені. В міжчасі Гарібальді машерував на Рим. Дійшов до місцевости Ментана (на схід від Риму), але там французьке й папське військо перемогло його і в листопаді 1867 р. він мусів відступити. Справа Риму стала знову неактуальною.

У 1870 р. прийшло до війни між Францією й Прусією. Франція просила Італію про поміч, але з того ніщо не вийшло, бо французький уряд не хотів погодитися, щоб Італія зайняла Рим. Франція програла війну, Наполеон III дістався до німецької неволі. Під час тієї війни Франція відкликала свою залогу з Риму. Упадок Наполеона анулював усі договори між Італією і Францією в справі Риму. Італійський уряд старався переконати Папу Пія IX, щоб він зрезигнував із дочасної влади, але без успіху. Тоді італійське військо одержало доручення переступити границю Папської Держави. Дня 18 вересня 1870 р. військо під командою ген. Раффаеля Кадорни дійшло до брам Риму. Уряд ще раз пробував дійти до мирного розв’язання спору. Коли це не вдалося, тоді, 20 вересня 1870 р., італійське військо ввійшло до Риму через пролім у Порта Пія.

Плебісит, що відбувся 2 жовтня, виявив волю народу, щоб Рим належав до Італійського Королівства. Змагання за соборність Італії на тому закінчилися. Перед перенесенням столиці з Фльоренції до Риму в липні 1871 р. італійський парламент прийняв „закон про запоруки”, який признавав Папі суверенні почесті, а

його сесбу проголошено священною й недотикальною. Той закон забезпечував Церкві повну свободу в виконуванні католицьких релігійних функцій, суверенність над Ватиканом, Лятераном віллею в Кастельгандольфо, річну грошову дотацію, право на власні дипломатичні представництва, власний поштовий уряд і т. д. На жаль, був це тільки односторонній акт італійського уряду. Папа не прийняв того закону до відома, проголосив себе „в'язнем Ватикану”, а пізніше, енциклікою „*Non expedit*” („Не є корисним”) Папа доручив католикам здержатися від виборів до італійського парламенту, чи в ролі кандидатів, чи в ролі виборців.

Італійське Рісорджіменто закінчилося. Італія стала незалежною, об'єднаною державою італійського народу в формі савойської монархії, створено одну, соборну італійську націю. За те змагалися довгі роки італійські патріоти з усіх частин Півострова, за те віддавали своє життя. Політичні діячі народів, які сьогодні ще поневолені, можуть із студій дій італійського Рісорджімента, набратися багато політичного розуму. Зокрема це цікаве для українців, бо історія Італії показує багато подібностей з історією України.

XII. Католицька Церква і Рісорджіменто.

Католицька Церква стояла в опозиції до Рісорджімента з двох причин: 1. в ньому добачувала лібералізм, що загрожував релігії, лібералізм, що його голосила Французька Революція, яка так переслідувала Церкву, 2. в ньому бачила загрозу для Папської Держави, для дочасної влади Папів. Папи осудили в своїх енцикліках карбонерію (Пій VII, Лев XII, Пій VIII), як осудили масонерію й лібералізм, як шкідливі доктрини; вони противилися всім програмам, що пропагували свободу думки, конституцію, національність.

Папа Пій IX (1846-1878) впровадив спочатку ліберальні реформи, виступив навіть проти Австрії, надав Статут своїм підданим, брав участь у 1-ій Війні за незалежність. Опісля, із страху перед Австрією, вицофався з боротьби, відкинув теорію Кавура про „вільну Церкву в вільній Державі”, осудив всю ліберальну цивілізацію. Енциклікою з 29 квітня 1864 р. Папа зайняв позицію проти національного руху народів в ім'я універсалізму Церкви.

Після зайняття Риму в 1870 р. відносини між Церквою й Державою в Італії стали дуже напружені. Папа відкинув закон, що гарантував існування папської й королівської влади в Римі,

вніс протест проти Італії перед великодержавами, замкнувся в Ватикані, як в'язень. В 1874 р. заборонив італійським католикам брати якунебудь участь у виборах до державних урядів і парламенту.

Опозиція Католицької Церкви до молодого італійського держави принесла сумні наслідки, бо поділила народ; духовенство почало виступати проти держави, а це державу ослаблювало. Але й для Церкви наслідки такої політики не були добрі. Багато католиків почали тепер розрізняти справу релігії від справи політики, бо бачили, що в тому конфлікті не йшло про справу релігії, а про дочасну владу папів. Енцикліка „*Нон експедіт*” з 1874 р. принесла Церкві велику шкоду, бо не допустила до оформлення католицької партії, яка була б напевно мала більшість у парламенті.

Відносини між Церквою й Державою були напружені аж до понтифікату Пія Х (1903-1914) і прем'єрства політика Джованні Джолітті (1842-1928), коли в політичному житті Італії заіснували такі нові факти: 1. Держава закинула антиклерикалізм, 2. Церква здержалася від усякої протидержавної акції, 3. Католики почали поволі входити в активне політичне життя Італії.

Положення італійських католиків у часі Рісорджіменту було дуже трудне. Вони знайшлися в позиції між послухом Папі та любов'ю до Батьківщини. Перед ними з'явилося питання, яке треба було розв'язати, а саме: різницю між духовною й дочасною владою, між релігією й політикою, між Церквою і Державою. Католики поділилися на дві групи. Одна — католики реакціонери — стояла на становищі абсолютного послуху Апостольській Столиці; її члени стояли за правом духовенства встрявати в політичне життя, противилися всяким течіям Французької Революції. Ліберальні католики були і проти революційних рухів та течій Французької Революції, але й проти реакціонерів; вони стояли на становищі євангельського духа в Церкві, були за національністю, рівністю, свободою в рамках морального закону, за політичними реформами.

Від епохи Джобертія датується т. зв. неогвельфізм в італійській політиці, себто погодження релігійних переконань і вірності Папі з патріотичними почуваннями. Він захопив велику частину італійського населення. Сьогодні він живе в християнській демократії, якої цілком є цілі неогвельфізму: Держава з Церквою, демократія з релігією, Італія з Папою.

Справу відношення Католицької Церкви до Італійської Держави розв'язано остаточно т. зв. Лятеранським Пактом, що його заключив уряд Муссолінія з Апостольською Столицею в 1929 р. за понтифікату Пія XI. На основі того договору постала Ватиканська Держава (Citta del Vaticano) з усіма атрибутами незалежної держави. Від того часу Папа перестав вважати себе в'язнем Ватикану та почав виїздити поза Рим, чого до того часу він ніколи не робив. Розумні люди знайшли розумну розв'язку для справи Церкви в Італії.

РЕЦЕНЗІЇ

ЮВІЛЕЙНА КНИГА УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ГІМНАЗІЇ У ЛЬВОВІ, На 100-річчя першого українського іспиту зрілости 1878-1978, Філядельфія-Мюнхен 1978, Ред. д-р Б. Романенчук.

В нашому гарному й дорогому місті Львові, якого ніяк не можемо забути, схрещувалися впливи Західньої Європи, Півдня і Сходу; на нього зазивали віддавна наші сусіди-вороги. Наїзники змінювали його назву, переробляли її впродовж віків на свій лад, бажаючи йому надати своє обличчя. Називався він вже Лемберг, Львув, а тепер називають його Львов. Не зважаючи на те, наше дороге місто, столиця західньоукраїнських земель, залишалося завжди українським, плекало завжди українські традиції і було осідком наших установ. Тут постанала наша перша гімназія і довгий час єдина модерна середня школа. Заснована австрійським урядом для українців, вона називалася Ц. к. І-ша Українська Академічна Гімназія.

Минуло саме сто років, як у тій гімназії вудбулася перша українська матура. З тої нагоди колишні вихованці й професори УАГ зорганізували Діловий Комітет і видали гарну книжку формату великої чвірки п. з. Ювілейна Книга Української Академічної Гімназії у Львові — на сторіччя першого українського іспиту зрілости, 1878-1978. Це радше чудовий альбом із багатьма світлинами, гарними заставками й орнаментами.

Читаємо ту книгу-альбом і дивне зворушення охоплює нас. Пересувається перед нашими очима постаті директорів, професорів і колишніх учнів славної УАГ, яку Совети по останній війні перетворили на пролетарську десятирічку. Оглядаючи світлини книги, здається нам, що відбуваемо мандрівку в минуле, в нашу молодість. Оживають у нашій уяві покоління, які дали народові визначних культурних і політичних діячів. Згадуються імена тих усіх, які вчилися в тій гімназії, але вже відійшли у вічність. Чимало з її учителів чи учнів увійшли до історії нашої культури, чи історії українського війська. Вони творили історію не тільки Галичини, але й П'ємонт, який промінював на всі українські землі. Багатьом посивілим громадським діячам сьогодні пригадує Ювілейна Книга юні роки.

Перед титульною сторінкою поміщено велику знімку, яка показує загальний вид на Львів з готелем Жоржа, і ще дві інші, на яких бачимо вхід до львівської ратуші та головний львівський двірець. Цілі покоління українців виростали немов у тіні Святоюрської гори й величавої катедри св. Юра, яка домінує над цілим містом. Тому не диво, що знімка тієї нашої святині фігурує в книзі на почесному місці. Серед світлин є матуральні табля, знімки окремих клас, учнівських прогулянок, імпрез, гуртків (спортовий, аматорський, проти-алькогольний, Марійська Дружина), обидвох будинків УАГ (Головна гімназія і Філія), знімки директорів, професорів і учнів, вечериць, різних курсів, (напр. фотографії), лекцій окремих предметів. Є теж цілосторінкові знімки студентів і професорів Українського Таємного Університету в 1922-24 рр. На жаль, не всі вони підписані. А шкода, що цього не зроблено. До глибини душі зворушує нас факсіміле матурантів 1885 року, які з'їхалися на з'їзд через 10 років на товариську зустріч у готелі Жоржа. Повних 10 років збирав Діловий Комітет матеріяли до Ювілейної Книги, вів широке листування, збирав світлини. У міжчасі деяка кількість учнів УАГ, а ще більше професорів померла в час збирання матеріялів. Тому треба оцінити великий труд вдячних вихованців УАГ, що вивезли з Краю, зібрали й зберегли для Ювілейної Книги багатющий матеріял.

Безперечно була УАГ найкращою нашою гімназією, а її вчителі-ідеалісти

виховали цілі покоління визначних українців. Тому пропам'ятна книга тієї гімназії це чудова пам'ятка для нас і документ сторічної історії України в її важкі часи. Як сказано вище, минуло саме сто років від першої української матури в УАГ, а раніш у ній навчали латинською чи німецькою мовами. Це були фактично 2 школи, з різним виглядом, з різними директорами й учителями та й навіть із неоднаковим соціальним складом учнів. „Головна” гімназія була при вул. Лева Сапеги, при гарному широкому бульварі. Її збудувала Австрія в останніх днях панування на нашій землі, як свого роду жест у бік „тирольців Сходу”. А „Філія” була приміщена в старезному будинку Народного Дому, який також подарував цар ще в 1850 р. Її учні мусіли ходити на руханку в залі „Сокола-Батька” на Руській вулиці. В „Головній” гімназії було менше львов'ян, а більше з провінції. Зустрічалися тут дуже неоднакові елементи, як пише О. Питляр у своїй статті в „Свободі”, львівські „батарі”, „паничі” і „селюхи”. Понад 40 років перебувала УАГ в Народному Домі, де все було невідповідне для школи, і довгих 40 років змагалася УАГ за власний будинок. Аж у 1906 р. дістала власний будинок, двоповерховий, на розі вул. Сапіги й Захаріясеви́ча, в сусідстві львівської політехніки, що його побудував австрійський уряд. Разом із тим дістала УАГ і залу руханкову та власне подвір'я. В 1906 р. відкрито в Народному Домі Філію гімназії, бо зросло число учнів. У 1934 р. Філія перейшла на вулицю Пекарську ч. 19.

Польський режим намагався перемінити дружню спільноту вчителів і учнів на школу яничарів, але УАГ, не зважаючи на всі чужі затії, таки не стала знаряддям у руках окупантів, але була твердою школою життя і кузницею характерів, з якої вийшла низка патріотів, що чесно служили українській справі. На стор. 56 бачимо рідкісну знімку абітурієнтів із 1887 року, де серед учителів находимо таких світочів, як Анатоль Вахнянин, Павлин Свенціцький (письменник Павло Свій), Ол. Борковський, о. Вас. Ільницький, два брати Огоновські, а серед абітурієнтів Кирило Студинський, Ос. Маковей і Ом. Партицький.

Слушно каже проф. Вол. Янів у своїй статті в Ювілейній Книзі, що Польща відібрала молоді УАГ чимало привілеїв її віку, а гімназії постійно й послідовно скорочувала права, включно із скасуванням традиційної і почесної назви „академічна” та з запереченням національної назви й замінила її терміном „руський”. Але навіть у найважчий час своєї історії і під найбільшим зовнішнім тиском УАГ ніколи не перестала бути українською і почесно склала свій іспит зрілості перед українським народом. За польських часів ця школа иназивалася „ХУ держ. гімназія з руською мовою навчання”. Отак з першої у Львові української гімназії вона стала останньою!

Не тільки УАГ, але й книга про неї, що її саме видано недавно, має за собою довгу і складну історію. Комітет для видання цієї книги заснувався ще в 1967 р. під головуванням о. митр. М. Харини. На стор. 517 подано список Почесного й Ділового Комітету та зв'язкових у підготові Ювілейної Книги. На стор. 521-528 подано список жертв на ювілейний фонд у сторіччя УАГ від 1967 до 1978 р.

За II-ої світової війни число учнів сягало до 80 в одній класі. Німецька окупаційна влада неприхильно ставилася до гімназійних студій для дівчат. Уже по двох місяцях розв'язано українську дівочу гімназію у Львові, а на її місце створено другу хлоп'ячу. Не зважаючи на досить жваву пропаганду зголошень українських гімназистів до Української Служби Батьківщини, зголошень було дуже мало. Творення дивізії СС „Галичина” в квітні 1943 р. знайшло серед молоді прихильний відгук. Дуже прикрий був набір наших учнів до протилетунської оборони. Той набір не був узгоднений із Українським Центральним Комітетом, але накинений. Сам д-р Гасселіх відвідував гімназії і пропагував посилення тієї акції.

Число учнів і учениць, які постійно вчилися в обидвох українських гімназіях, доходило до 2 тисяч, не враховуючи екстерністів. В 1923-24 рр. на місце старого австрійського типу класичної гімназії, введено зрізничкування гімназій на 3 типи: гуманістичний, класичний і математично-природничий. У шк. році 1933-39

наступла реорганізація середньої школи й на місце колишніх гімназій появилось двоступнева середня школа, а саме 4-класова гімназія і 2-класовий ліцей. За большевицької влади всі середні школи перетворено на повні десятирічки.

В 1873 р. у нижчих класах УАГ викладовою мовою була українська, а в вищих — польська. За кілька років і в вищих класах українська мова стала викладовою.

У Ювілейній Книзі маємо багато дуже вартісного матеріалу. Є в ній дуже цікаві статті, як от Я. Гайваса „Юнацтво ОУН на Філії Академічної Гімназії”, О. Питляра „Початки юнацтва”, М. Пежанського „Початки Пласту в Академічній Гімназії”, П. Сениці „Список директорів і професорів” та її біографії і багато інших. Маємо у книзі кругло 50 окремих „точок” — привітів, історичних нарисів, статей, списків, спогадів, виказів, покажчика. Дуже вартісні є історичні нариси Р. Кухара „Українська Академічна Гімназія у Львові”, З. Кохановського „Передісторія УАГ”, В. Янова „Життя молоді УАГ в перші роки польської окупації”, З. Матли „Націоналістичне підпілля в УАГ”, І. Олексинина „Львів як осередок політичного, культурного й економічного розвитку українського народу на західноукраїнських землях”. Та остання дає багато цікавих подробиць із культурно-побутового життя Львова, напр., мало znana нам річ, що костел св. Івана Хрестителя збудований у 1260 р. для жінки Лева I Констанції, католички, дочки угорського короля Белі IV, мало відома історія костела Марії Сніжної, побудованого німецькими колоністами. Розказує Олексинин цікаві речі про Волоську церкву, про вежу-дзвіницю Корнякта, що вважається одною з найкращих будівель в Європі. Взагалі автор статті багато уваги приділяє львівським церквам. Дуже цікава історія церкви св. Юра. Львів був єдиним містом у світі, де були 3 архієпископства. Читаємо цікаві подробиці про „Чорну каменіцу” в Ринку й будинок Корнякта — 2 цінні пам’ятки будівництва 16-18 ст. В 1-ій статті циклу „А було й таке...” пише Мирон Ганушевський, що учні УАГ в більшості відзначалися як підпільники, бо ніхто так точно й дисципліновано не виконував доручень УВО й ОУН у ношенні гринсів, кольпортажі „Сурми” та в переносуванні „бомб” і револьверів. Мала теж наша УАГ добру марку у всіх високих школах Польщі. О. Монцібович у тому циклі розказує веселі історії з життя учителів.

На стор. 557-586 подано список тих, що здали матуру в 1912-1938 рр. з датою і місцевістю народження. Дуже добре зробив Діловий Комітет, що на стор. 587-608 подав покажчик імен. Від З. Кохановського дізналися ми, що коли Сенат Львівського університету хотів у 1911 р. святкувати 250-річчя нібито польського Львівського університету, рахуючи від заснування Яном Казимиром Львівської академії, то українські професори і студенти скликали нараду, на якій проф. д-р Іван Горбачевський виголосив добре обгрунтовану доповідь, яку поміщено потім у „Ділі” п. з. „За рідну високу школу”.

Книгу відкривають привіти Кир Івана Бучка й проф. М. Тершаківця та вступне слово о. митр. Мир. Харини. Історію Львова подають наступні 2 статті: англійською мовою М. Чубатого й українською І. Олексинина. Щоб вшанувати дир. В. Ільницького й недавно померлого проф. М. Тершаківця в книзі поміщено дві їхні праці: Ільницького — про філософію Лібельта та відповідь на русо-фільські статті Мик. Устияновича в обороні української мови, та М. Тершаківця — про М. Шашкевича й переклад Короледворського рукопису. Вол. Янів, Зен. Матла, Яр. Гайвас й Ор. Питляр накреслили зчери атмосферу, в якій виростили підпільники серед учнів УАГ. Особливу увагу приділили 30-тим рокам. Статті показують, що в тому підпіллі працював найінтелігентніший і найідейніший елемент, виховуваний патріотичними вчителями, колишніми воюками українських армій. Еманация патріотичної атмосфери, яка завжди панувала в мурах УАГ, був сл. п. Командир УПА ген. Т. Чупринка. Нічого дивного, що йому в книзі причиненно окрему статтю, дуже тепло написану Мир. Ганушевським.

Серед директорів УАГ були такі визначні люди, як о. В. Ільницький, Едв. Харкевич, Ілля Кокорудз і Мик. Сабат. Серед учителів було чимало письмен-

ників, науковців, авторів підручників і громадських діячів. Своїм життям і своєю працею вони писали не лише історію українського шкільництва XIX і XX ст., але й частинно історію української Церкви й Народу. УАГ достарчала на провінцію директорів для гімназій і учительських семінарій Галичини: дир. Гр. Цеглинського до Перемишля, Ом. Савицького, Ром. Цеглинського і Юл. Левицького до гімназії в Тернополі, Тадея Мандибура на директора вчительської семінарії в Заліщиках, а до Сокальської вчительської семінарії дала аж двох директорів: Вол. Коцовського й Амвр. Андроховича. Абсолюенти УАГ, які ще живуть сьогодні, мило згадують шкільні часи, проведені у Львівській УАГ, і оцінюють працю своїх професорів, які мали велике знання та не щадили труду, щоб передати знання своїм учням.

Українська патріотична молодь Української Акад. Гімназії сповнялася національними ідеями і включалася масово у збройні визвольні змагання свого народу на протипольському й протимосковському фронтах. В Народному Домі, приміщенні гімназії, по класах 1 листопада 1918 р. була перша бойова квартира УГА з Дм. Вітовським на чолі. За час своєї діяльності випустила УАГ понад 60 річників абітурієнтів. В УАГ молодь діставала національне й релігійне виховання, бо середньошкільні роки найважливіші в житті людини, адже тоді формується її світогляд. Вихованці УАГ були завжди на передових місцях.

Має Ювілейна Книга УАГ, як і кожна книжка, свої недоліки, але вони ніяк не зменшують її вартости. Сказано в ній, що львівський двірець проектував Садловський, а ми досі знали, що його, як театр і будинок „Дністра”, будував архітект і професор політехніки Іван Левинський. Відчуваємо в книзі брак окремої статті про поетів і письменників, яких так багато вийшло з рядів гімназистів Львова. Немає теж статті про співаків, музик і мистців, що виховувалися і навчалися в укр. львівських гімназіях. Є чимало технічно-редакторських помилок і недотягнень, правописних, граматичних, стилістичних, логічних та інших помилок. З особливим сентиментом дивимося на матуральні знімки. Чимало з тих, що їх бачимо на таблях, відійшли вже у вічність, деякі загинули на війні. З професорів уже лише кількох залишилося в живих, а з колишніх абітурієнтів не всі живуть у вільному світі. Оглядаючи знімки, переживаємо зворушливі хвилини, немов чародійного повороту в минуле... В нашій уяві ясніють картини минулих днів, переживаємо ще раз дні неповторної юности.

Іван Боднарук

З М І С Т

<i>о. д-р Іван Ортинський, СДБ: А Господь поблагословив Іова . . .</i>	— — — — — 3
<i>о. Архим. Віктор Поспішил: Українська Церква в системі канонічного права східніх католицьких Церков (IV)</i>	— 12
<i>д-р Василь Ящун: Коли голос народу є голосом Бога?</i>	— — 20
<i>Володимир Жила: Докія Гуменна та її белетристика на науковому тлі</i>	— — — — — 29
<i>д-р Марія Овчаренко: Духова криза Павла Тичини (IV)</i>	— 39
<i>Микола М. Палій: Туга за вчорашнім</i>	— — — — — 57
<i>Вадим Чечва: Ешеленом у невідоме (Спомин)</i>	— — — 63
<i>Богдан І. Лончина: Рісорджіменто (Закінчення)</i>	— — — 66
РЕЦЕНЗІЇ: Ювілейна книга УАГ у Львові (І. Боднарук)	— 76

Редакційна Колегія:

Роман Данилевич, Василь Лев, Богдан Лончина, Марія Овчаренко

Адреса Редакції:

DZVONY, 20175 Lumpkin St., Detroit, Mich. 48234, USA

Адреса Адміністрації:

DZVONY, 2247 W. Chicago Ave, IL. 60622, USA

Річна передплата 12 дол. Висилати на адресу адміністрації.

